

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Triin Pajumaa

**EAKATE VÄÄRKOHTLEMINE JA LEPITUSMENETLUSE KOHALDAMISE
PROBLEEMID EESTIS**

Magistritöö

Juhendaja: MA Anna Markina

Tallinn

2019

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. EAKATE VÄÄRKOHTLEMINE	6
1.1. Eakate väärkohtlemise vormid	9
1.1.1. Füüsiline väärkohtlemine	10
1.1.2. Psühiline väärkohtlemine	11
1.1.3. Seksuaalne väärkohtlemine	13
1.1.4. Majanduslik väärkohtlemine	14
1.1.5. Hooletus	16
1.2. Eakate väärkohtlemise teooriad	17
1.2.1. Individuaalsete faktorite teooria.....	17
1.2.2. Frustratsioon ja stressiolukorra teooria	18
1.2.3. Hooldus-sõltuvussuhte teooria	19
1.2.4. Põlvkondadevahelise vägivallamustri teooria.....	20
1.2.5. Soo ja võimu teooriad	21
1.2.6. Ealine diskrimineerimine – <i>ageism</i>	22
1.2.7. Ühiskonna muutuste/arengu teooria.....	23
1.3. Eakate väärkohtlemise riskifaktorid ja takistused abi saamisel	23
1.3.1. Eakate väärkohtlemise riskifaktorid.....	24
1.3.2. Väärkohtlemisest teatamise takistused.....	27
2. LEPITUSMENETLUS	30
2.1. Lepitusmenetluse olemus ja õiguslik regulatsioon.....	30
2.2. Lepitusmenetluse rakendamispäritika vägivalla kuritegude puhul	35
2.3. Lepitusmenetluse poolt ja vastu argumendid	37
3. EAKATE VÄÄRKOHTLEMISE JA LEPITUSMENETLUSE KOHALDAMISE PROBLEEMID OHVRINÕUSTAJATE PRAKTIKAS	42
3.1. Empiirilise uurimingu ülevaade	42
3.2. Analüüs ja tulemused	45
KOKKUVÕTE.....	56
PE3IOME.....	59
KASUTATUD MATERJALID	61
LISAD	69

SISSEJUHATUS

"Me elame Eestis, kus iga kümnes kuritegu on perevägivallakuritegu – see on ligi 10 protsenti kõikidest kuritegudest ja rohkem kui pooled neist on omakorda teod, mis on seotud praeguse või endise paarisuhtega. Vägivald pole mingi pere siseasi, vaid meie ühiskonna probleem," on öelnud president Kersti Kaljulaid.¹ Asjaolu, et lähisuhtevägivald on Eestis probleemiks, on täiendavalt toonitanud ka mitmed uuringud. Enamasti mõistetakse sõna „lähisuhtevägivald“ all paarisuhetes aset leidvat vägivaldala ning enamasti uuringuid on keskendunud just sellele. Samas on vähema tähelepanu osaks saanud vägivald eakate vastu ning selle ilmingud. Arvestades aga maailma rahvastiku vananemist, väärib eakate vastane vägivald eraldiseisvat põhjalikumalt uurimist. Hoolimata sellest, et tegemist on probleemiga, mis on Eesti ühiskonnas laia kõlapinda leidnud, ei ole läbi viidud laiapõhjalisi uuringuid eakate väärkohtlemise alal. Käesoleva magistr töö autorile teadaolevalt on teemat uuritud vaid varasemate magistr tööde raames ning piiratud valimiga.² Samuti ei tehta Eestis lähisuhtevägivalda juhtumite osas eraldi statistikat eakate väärkohtlemise osas.

Eakate väärkohtlemist peetakse laialt levinuks ja ees seisev „vanurite ülemvõim“ on riskitegur, mis muudab eakad inimesed selle suhtes veelgi enam ohustatumaks. Eakate väärkohtlemist tuleb hinnata demograafiliste muutuste valguses ja seada eesmärgiks igas vanuses jätkusuutliku ühiskonna loomine.³

Eakatevastase vägivalla teemal 28 erinevas riigis läbi viidud uuringute tulemustest selgus, et 12 madalama ja keskmise sissetulekuga riigis oli 15,7% vastanutest vanusegrupis 60-aastased ja vanemad kokku puutunud mõne kuritarvitamise vormiga.⁴ Arvestades, et kõigi lähisuhtevägivalda

¹ FOTOD! President Kaljulaid: vägivald pole pere siseasi, vaid ühiskonna probleem. Pealinn.ee. Internetis kättesaadav: <http://www.pealinn.ee/tagid/koik/fotod-president-kaljulaid-vagivald-pole-pere-siseasi-void-n221202>

² M.Tuherm. Maal elavate eakate väärkohtlemisest viie Järvamaa valla näitel. 2018 lk 36
https://intra.tai.ee//images/prints/documents/134035093664_Sotsiaaltoe_2_2012.pdf

³ Elder Abuse in Europe_Auteur(s): Maria van Bavel, Kristin Janssens, Wilma Schakenraad, Nienke Thurlings 2010
<http://www.combatinglelderabuse.eu/wp-content/themes/Visionpress/docs/ElderAbuseinEurope.pdf> lk 8

⁴ Yon Y, Mikton CR, Gassoumis ZD, Wilber KH. Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis. Lancet Glob Health. 2017 Lk 147

liikide puhul on probleemiks varjatus - madal teavitamise ja õiguskaitseorganite poole pöördumiste arv. on ka selle näitaja puhul tegemist alahinnanguga.⁵

Eakate vastu suunatud väärkohtlemine erineb lähisuhtevägivallast eelkõige seetõttu, et jaguneb täiendavalt **põlvkondadevaheliseks** või **põlvkondadesiseseks** vägivallaks. Põlvkondadesisese vägivalla toimepanijateks on eakate puhul tavalisel elukaaslased/abikaasad, harvem samasse põlvkonda kuuluvad õed/vennad. Põlvkondadevaheline vägivalla toimepanijateks on eakate puhul nooremad/aktiivsemad, nt lapsed, lapselapsed ning nende elukaaslased.⁶ Eakate väärkohtlejateks on 90% juhtudest nende pereliikmed - täisealised lapsed, abikaasa või elukaaslane.⁷

Lähisuhtevägivalla ja ka eakate vastu suunatud vägivalla puhul on probleemiks ohvri ja väärkohtleja tihe seotus. Kuriteo puhul, kus osapooled ei tunne teineteist, soovivad kannatanud kahtlustatava karistamist ning enamasti võimalikult maksimaalse sanktsioonimääraga. Pervägivalla puhul on olukord enamasti vastupidine. Ohvri ja kurjategija omavahelise seotuse tõttu ei pruugi ohver soovida teha avaldust või keelduda ütluste andmisest. Arvestades osapoolte tihedat seotust on üheks variandiks kasutada lepitusmenetlust.

Lepitusmenetlus põhineb taastava õiguse põhimõtetel, mis kaasab ohvri menetlusse, koheldes teda subjektina. Karistusõigusliku paradigma muutus taastava õiguse suunas on Euroopa Liidus vastuvõetud raamotsus, millega riike soodustama kuriteoohvri ja õigusrikkuja vahelist lepitust ning abinõusid, mida tuleks kasutusele võtta enne ja peale kriminaalmenetlust.⁸

Traditsiooniline karistusõigus lähtub vaid seaduse rikkumise faktist, kuid ei keskendu ohvrile tehtud ebaõigluse lahendamisele ning süüteo toimepanemise sügavamatele põhjustele. Lepitusmenetlus võimaldab juhtumi lahendamist eesmärgiga kuritarvitajal heastada rikkumisega tehtud kahjud kannatanule ning leida võimalused suhete taastamiseks. Seetõttu ongi lepitusmenetluse üheks kasutusala lähisuhtevägivalla alased kuriteod.

<https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2214109X17300062?token=E414982C0B6DE809C83BA7687CC101040D64CCB13B76E840B8890E4C1417D7936998840A7572C185AA101E43182357ED>

⁵ Elder abuse. WHO.2018 <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/elder-abuse>

⁶ K.Soo,E.Reitelmann, T.Laan. Sooline vägivald ja pervägivald. Käsiraamat põhikooli õpetajale. ENÜ Sihtasutus-Tallinn 2012 http://www.enu.ee/lisa/501_Kasiraamat_.pdf

⁷ Elder Abuse.The Health Sector Role in Prevention and Response . WHO https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/elder_abuse/Elder_abuse_infographic_EN.pdf lk 3

⁸ Nõukogu raamotsus, 15. märts 2001, ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses (2001/220/JSK), art 10. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:04:32001F0220:ET:PDF>

Käesoleva magistritöö teemaks on eakate väärkohtlemine ja lepitusmenetluse kasutamine eakate väärkohtlemise juhtumite puhul Eestis. Magistritöö uurimisküsimused on:

- Millisel määral on eakate väärkohtlemine levinud?
- Millised on põhilised probleemid eakate väärkohtlemise juhtumite registreerimisel ja menetlemisel?
- Kas ja millisel määral kriminaaljustiitsia süsteem võimeline pakkuma lahendusi?
- Mida on vaja olukorra parendamiseks?

Käesolev magistritöö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis antakse ülevaade eakate väärkohtlemise teoreetilistest käsitlustest. Peatükis käsitletakse erinevaid eakate väärkohtlemise vorme, teooriaid ja riskifaktoreid ning takistusi väärkohtlemise raporteerimisele. Teoreetiliste käsitluste osas on kasutatud erinevaid üleilmseid ja Eestis läbi viidud uuringuid ning teadusartikleid juhtivatest gerontoloogia ja sotsioloogia alastest väljaannetest.

Teises peatükis käsitletakse lepitusmenetluse olemust, regulatsiooni ja rakendamispraktikat vägivallakuritegude puhul. Lepitusmenetluse analüüsi koostamisel on kasutatud seaduseelnõude seletuskirju, rahvusvahelisi õigusakte, õigusaktide kommenteeritud väljaandeid ja temaatilisi teadusartikleid.

Kolmandas peatükis tuuakse välja uuringumetoodika ja valim ning esitletakse empiirilise uuringu analüüs ja järeldused. Empiirilise uuringu läbi viimisel kasutati kvalitatiivset uurimismeetodit ning läbi viidi poolstruktureeritud süvaintervjuud. Intervjuud transkribeeriti ja kodeeriti ning koostati analüüs. Magistritöö lõppeb kokkuvõttega, milles tuuakse välja põhilised teoreetilised lähtekohad ja empiirilise uuringu järgselt saadud tulemused.

Magistritöö autor soovib tänada oma juhendajat asjalike nõuannete ja igakülgse toe eest kirjutamisprotsessis. Autor soovib tänada oma lähedasi, kes teda toetasid ja innustasid magistritöö kirjutamine lõpule viima.

1. EAKATE VÄÄRKOHTLEMINE

Aastakümneid on spetsialistid ja avalikkus vaadelnud eakate väärkohtlemist ja vägivalda peamiselt kui sotsiaalset või perekondlikku probleemi. Ehkki eakate väärkohtlemise teema on siiani tabu, on probleemi hakatud teadvustama kogu maailmas. Alates esimese teadusliku artikli „Granny Battering“ ilmumisest British Medical Journalis 1975. aastal, on tähelepanu eakate väärkohtlemisele kui vägivalda eriliigile üha üha enam pööratud. Probleem on rahvatervise-, sotsiaalteenuste-, tervishoiu-, õigus- ja kriminaalõiguse spetsialistide poolt teadvustatud, kuid riiklikes uuringutes ja -tegevuskavades on see siiski endiselt üks kõige vähem uuritud vägivalda liik. Kuigi eakate väärkohtlemine on uuem vägivaldauuringute valdkond kui perevägivald ja laste kuritarvitamine.⁹

Eakate väärkohtlemine on inimõiguste küsimus – igapähele on õigus elada inimväärset ja sõltumatut elu ning osaleda ühiskondlikus ja kultuurielus vastavalt Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklile 25.¹⁰ Peaaegu kõikides riikides on oodata eakate inimeste arvu märkimisväärset kasvu aastatel 2015–2030 ning arengumaades on kasv kõige kiirem. Kuna vanemaeliste inimeste arv maailmas kasvab, võib eeldada, et eakate väärkohtlemise arv kasvab koos sellega. See võib suurendada vajadust perekonnasiseste hooldajate ning koolitatud tervishoiu- ja sotsiaalhoolekandetöötajate järele. See vajadus tõuseb eriti dementsete ja mitme terviseprobleemiga inimeste hooldamisel. Paljudel vanematel inimestel on vähenenud sissetulek, mis suurendab nende sõltuvust pere- ja ühiskondlikust toetusest veelgi.¹¹

Eakate väärkohtlemine on probleem, mis eksisteerib kõikides sotsiaalsetes kihtides, nii arengumaades kui ka arenenud riikides. Kuigi ametlikud levimuse määrad või hinnangud on olemas vaid üksikute arenenud riikide kohta – jäädes vahemikku 1% kuni 10%, on teada et probleem on ülemaailmselt alateadvustatud. Kuigi eakate väärkohtlemise täpne ulatus ei ole teada, on selle sotsiaalne ja moraalne tähtsus ühiskonnas ilmselge.¹² Seega nõuab see ülemaailmselt mitmekülgset vastutegevust, mis keskenduks vanemate inimeste õiguste kaitsele. Tervise ja

⁹ X. Dong. Elder Abuse: Systematic Review and Implications for Practice. – The American Geriatrics Society Journal. 2015, lk 1216.

¹⁰ Euroopa Liidu põhiõiguste harta (viide 1), art 25.

¹¹ World Elder Abuse Awareness Day. WHO. Arvutivõrgus kättesaadav:

<https://www.un.org/development/desa/ageing/world-elder-abuse-awareness-day.html> (12.03.2019).

¹² *ibidem*

sotsiaalsest seisukohast vaadatuna, seni, kuni tervishoiu- ja sotsiaalteenuste eest vastutavaid sektoreid pole õpetatud, kuidas probleemi tuvastada ja sellega tegeleda, jääb eakate väärkohtlemine jätkuvalt diagnoosimata ja tähelepanuta.¹³

Eakate väärkohtlemise erinevate mõõtmete, vormide ja determinantide üle peetakse pidevat arutelu. Samuti on kerkinud küsimus, kas termin „eakate väärkohtlemine” hõlmab kõiki selle probleemi aspekte. Vägivald ja kuritarvitamist ei ole alati lihtne ära tunda, sest piirid on mõnevõrra hägused ja kuritarvituste algust on sageli keeruline tuvastada. Mõisted erinevad autoriti, sõltuvalt uurimisprogrammide erinevatest vaatenurkadest (nt ohvrite perspektiivid vs hooldajate perspektiivid).¹⁴

Kõige rohkem kasutatakse/on siiski kasutusel määratlus, mis sai alguse 1995. aastal Ühendkuningriigi valitsusvälise organisatsioonis Action Elder Abuse.¹⁵ See määratlus võeti kasutusele rahvusvahelise eakate väärkohtlemise eksperdirühma International Network for the Prevention of Elder Abuse (INPEA) ja Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) kohtumisel Torontos 2002. aastal. Ülemaailmse eakate väärkohtlemise ennetamise deklaratsioonis ehk Toronto Deklaratsioonis defineeriti eakate väärkohtlemine kui üksik või korduv tegu või tegevusetus, mis leiab aset usaldust eeldava suhte raames ja mis tekitab eakale inimesele kahju või seab ta ohtu. See võib toimuda erinevates vormides: füüsilises, psühholoogilises/ emotsionaalses, seksuaalses, majanduslikus vormis või seisneda lihtsalt tahtlikus või tahtmatus hooletusse jätmises.¹⁶

¹³ S. Perel-Levin. Discussing Screening for Elder Abuse at Primary Health Care level. WHO. 2008, lk 1. Arvutivõrgus kättesaadav: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43523/9789241594530_eng.pdf?sequence=1 (12.03.2019).

¹⁴ M.- L. Louma, M. Koivusilta, G. Lang, E. Enzenhofer, I. Timutiene. B. Penhale. Prevalence Study of Abuse and Violence against Older Women Results of a Multi-cultural Survey Conducted in Austria, Belgium, Finland, Lithuania, and Portugal. 2011, lk 12. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://repositorium.sdum.uminho.pt/bitstream/1822/16541/1/avow%20study%20-%20final%20report.pdf> (20.02.2019).

¹⁵ S. Biggs, I. Haapala. Theoretical Development and Elder Mistreatment: Spreading Awareness and Conceptual Complexity in Examining the Management of Socio-Emotional Boundaries. Aging International. 2010, lk 174. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs12126-010-9064-1.pdf>

¹⁶ The Toronto Declaration on the Global Prevention of Elder Abuse. WHO: Geneva, 2002. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.who.int/ageing/projects/elder_abuse/alc_toronto_declaration_en.pdf (19.02.2019).

WHO definitsioon ei määratle ära otseselt ohvri vanust, kuid temaatilistes uuringutes on tavaliselt viidatud 60-aastastele ja vanematele kogukonnas elavatele isikutele. Seda toetab ka sotsiaalne gerontoloogia ja sotsioloogia.¹⁷

Definitsioon määratleb, et ohvriks on vanem inimene, kuid kurjategija määratlus on selle definitsiooni järgi väga lai – selleks võib olla igauks, kellel on eaka ohvriga usaldussuhe (abikaasa, partner, täiskasvanud laps või lapselaps, teine sugulane, sõber või naaber või ametlik või mitteametlik hooldaja). Samuti jätab see definitsioon avatuks väärkohtlemise toime panemise koha (kodu või kogukond, institutsioon või isegi töökoht) ning väärkohtlemise vormi.¹⁸

Eakate väärkohtlemine on kavatsatud tegevus, mis põhjustab kahju või loob tõsise ohu kahju tekkimiseks (olenemata sellest, kas kahju tekitamine oli tahtlik või mitte) vanurile, hooldaja või muu isiku poolt, kes on temaga usaldussuhtes, või hooldaja poolt, kes ei suuda eaka põhivajadusi rahuldada või kaitsta teda kahjuliku tagajärje saabumise eest.¹⁹

Lähisuhe on kahe või rohkema inimese vaheline pere-, sugulus-, põlvnevus-, hõimlus- või armastussuhe, sõltumata sellest, kas suhte osapooled jagavad elukohta.²⁰ Lähisuhtele on iseloomulik hoolitsus, usaldus, turvalisus, emotsionaalne tugi ning omavaheline tundeseotus, sh pere-, sõprus-, paari- ja armastussuhted. Lähisuhe võib, kuid ei pea sisaldama füüsilist lähedust. Lähedust hinnatakse füüsilis-ruumilisest, psühholoogilisest ja emotsionaalsest aspektist lähtuvalt, aga ka lähedust mõjutavate käitumisstrateegiate järgi.²¹ *Lähedust defineeritakse kui tavalise kahe inimese vahelise vastastikuse seose määra ja kui partnerite omavahelise vastutuse määra.*²²

Sõltuvussuhtet iseloomustab vajadus teise inimese abi, toe ja hoolitsuse järele. Üldjuhul on teisest inimesest sõltuvuses lapsed, eakad ja tõsise terviserikkega inimesed. Samuti võib sõltuvussuhe põhineda majanduslikul sõltuvusel.²³ Riigikohtu sõnul tuleb isikutevahelise sõltuvussuhtena

¹⁷ Neglect, Abuse and Violence against Older Women. New York 2013, lk 9. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/neglect-abuse-violence-older-women.pdf> (20.03.2019).

¹⁸ M.-L. Louma and others (viide 18), lk 14.

¹⁹ Neglect, Abuse and Violence against Older Women (viide 21), lk 10.

²⁰ Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri, lk 51. Arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/karistusseadustiku_ja_sellega_seonduvalt_teiste_seaduste_muutmise_seaduse_eelnou_seletuskiri_3.12.2013.pdf (25.02.2019).

²¹ A. Ben-Ari. Rethinking Closeness and Distance in Intimate Relationships: Are They Really Two Opposites? – Journal of Family Issues 2012, 33(3), lk 399. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0192513X11415357>

²² *Ibidem*, lk 397.

²³ Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri (viide 24), lk 51.

mõista suhet, kus ühe isiku käitumisotsustused on tingitud teisest isikust tulenevast mõjust. Selline suhe on asümmeetriline, kuna võim on isikute vahel relevantsetes aspektides jaotunud sedavõrd ebavõrdseks, et üht isikut saab käsitada teisele allutanuna ja sellest tulenevalt ei lähtu ta käitumisotsustustes enda vabast tahtekujundusest.²⁴

Euroopas läbi viidud kahe olulisema uuringu raamistikus on uuritud vanemate naiste kuritarvitamise levimust. Viimati tehti seda Euroopa Liidu DAPHNE III projekti (AVOW projekt) kaudu, kui uuriti vanemate naiste kuritarvitamist ja nende vastu suunatud vägivalla levikut. Euroopa Liidu algatatud AVOW projekti raames läbi viidud 60-aastaste ja vanemate naiste üldise kuritarvitamise levimuse uuring näitas, et iga viie riigi (Belgia, Portugal, Soome, Austria, Leedu) levimusmäärad, mis on kokku võetud Luoma jt 2011. aasta uuringus, erinevad üldistest levimuse määradest. Kõige levinum kuritarvitamine oli emotsionaalne kuritarvitamine: 23,6%; rahaline kuritarvitamine: 8,8%; füüsiline väärkohtlemine: 2,5%; seksuaalne kuritarvitamine: 3,1%; õiguste rikkumine: 6,4%; ja üldine kuritarvitamine: 28,1%.²⁵

1.1. Eakate väärkohtlemise vormid

Väärkohtlemine võib avalduda paljudes erinevates vormides. Eakate hooletusse jätmist, kuritarvitamist ja vägivalda nimetatakse tavaliselt koondnimega eakate väärkohtlemine või eakate kuritarvitamine. Teadusuuringute, tegevuskavade ja riikliku poliitika kavandamisel liigitatakse eakate väärkohtlemine täpsemalt kuritarvitamise vormi järgi.²⁶ Eakate kuritarvitamise peamised vormid on: hooletus, füüsiline väärkohtlemine, seksuaalne väärkohtlemine, psühholoogiline (ka emotsionaalne, verbaalne ja mittefüüsiline) väärkohtlemine ning majanduslik ehk materiaalne väärkohtlemine või ärakasutamine.²⁷ Erinevates lähenemistes on kasutusel kombinatsioonid erinevatest kuritarvitamise vormidest. Sotsiaalse Gerontoloogia ja Täiskasvanute Kaitse uuringutes on kasutusel enamjaolt eespool mainitud vormid, see käsitlus on laiem Intiimpartneri vägivalla

²⁴ RK 3-1-1-109-10, punkt 16.

²⁵ M.-L. Louma and others (viide 18), lk 7.

²⁶ Neglect, Abuse and Violence against Older Women (viide 21), lk 7–9.

²⁷ M.-L. Louma and others (viide 18), lk 28.

uuringutes enamasti kasutusel olenvatest vormidest – sinna ei kuulu hooletus ja majanduslik vägivald (juhul, kui see on loetud vaimse vägivalla alla).²⁸

Alljärgnevas teoreetilises alapeatükis kirjeldab autor põhilisi väärkohtlemise vorme, mida probleemi uurimisel on käsitletud. Kuna eakate väärkohtlemine on ühiskonnas peidetud ja alateadvustatud probleem nagu suur osa perevägivallastki, toob autor iga vägivalla liigi puhul välja tagajärjed ja sümptomid, millele vanuritega kokkupuutuvad isikud (sotsiaaltöötajad, meditsiinitöötajad, teised perekonnaliikmed) peaksid tähelepanu pöörama, et probleemi tuvastada ja vajadusel sekkuda. Eakate väärkohtlemise puhul tuleb arvestada, et ohver on vanem inimene, kes ei pruugi olla võimeline oma füüsiliste või ka psüühiliste omaduste tõttu ennast iseseisvalt kaitsma, ning on seetõttu nõrgemal positsioonil ja suuremas ohus langeda vägivalla ohvriks.

1.1.1. Füüsiline väärkohtlemine

Füüsiline kuritarvitamine hõlmab endas tegevusi, mille eesmärk on tekitada eakale isikule füüsilist valu või kahju, näiteks teda lükates, haarates, lüües, relvaga rünnates, objektiga visates või liigmanustades rahustavat või neuroleptilist ravimit.²⁹

Otsese füüsilise vägivalla enim esinevate näidetena saab välja tuua käte või jalgadega löömise ja tõsise peksmise, lükkamise, kõrvetamise, tõukamise – kõik aktiivse tegevusega füüsilist valu tekitavad aktid. Siia alla kuulub ka vanuri liikumisvabaduse piiramine nagu voodi külge aheldamine, füüsiliste abivahendite äravõtmine, tuppa lukustamine või vastupidiselt koju mitte sisse laskmine.³⁰

Kaudse vägivalla kasutamisel esineb enim ravimitega manipuleerimist: medikamentide mitte andmist, üleannustamist või eaka rahustite mõju all hoidmist. Passiivsest tegevusest tingitud füüsilised vaegused on ka vajaliku abi andmata jätmisest põhjustatud vaegused. Palju tuleb ette ebapiisavat essentsiaalsete vajaduste, nagu jook ja söök, rahuldamata jätmisest põhjustatud

²⁸ L. Salzman, J. Fanslow, P. McMahon, G. Shelly. Intimate Partner Violence Surveillance Uniform Definitions and Recommended Data Elements. Centers for Disease Control and Prevention National Center for Injury Prevention and Control. Atlanta 2002, lk 71. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/246518092_Intimate_Partner_Violence_Surveillance_Uniform_Definitions_and_Recommended_Data_Elements (20.03.2019).

²⁹ Neglect, Abuse and Violence against Older Women (viide 21), lk 7.

³⁰ M. Bavel and others (viide 3), lk 29.

dehüdratsiooni ja alatoitumist. Isiku vajadustest lähtuvalt ohu tahtlikult kõrvaldamata jätmine või halb hügieen ja piisava puhastuse tagamine.

Indikaatorid, mille järgi võib kahtlustada eaka füüsilist väärkohtlemist: hematoomid, äkiline uriinipidamatus, söögiisu puudumine, marrastused, luumurrud, lõikejäljed, juuste väljalangemine, haavandid, rebendid, kriimustused, hammustused, põletused, sinised silmad, nööri- või kinnisidumise jäljed, lahtised haavad, torked, ravimata vigastused paranemise erinevates staadiumides, armid, nikastused, dislokatsioonid, sisemised vigastused, ravimite üledoseerimise laboratoorsed leiud, kuulmise järsk halvenemine, söövituspõletused, keeldumine riidest lahti võtta, korduvad vigastused, ärevus, et keegi läheneb, vastumeelsus lubada eakat üksinda arsti või õe juurde, sest hooldajad tahavad olla isiku juures ja rääkida tema eest.³¹

Füüsiline vägivald on kõige kergemini tuvastatav vägivallavorm, kuna üldjuhul on ohvril silmnähtavad kehalised vigastused.

1.1.2. Psühhiline väärkohtlemine

Psühhiline/emotsionaalne väärkohtlemine kui vägivalla vorm hõlmab endas verbaalset ja mitteverbaalset emotsionaalset väärkohtlemist, mida võib täiendavalt liigitada aktiivseks ja passiivseks. See sisaldab endas võtteid, millega tekitatakse vaimset valu, ängistust või stressi eakale inimesele.³²

Psühholoogiline vägivald põhineb eesmärgil allutada ohvri käitumine kuritarvitaja tahtele ja kontrollile läbi vaimse valu, hirmu ja alandamise. Seda väärkohtlemise vormi on nimetatud ka „vaimseks terroriks“ ja „emotsionaalseks väljapressimiseks“. Emotsionaalne vägivald on palju laiem mõiste, kui vaid lihtsalt verbaalne vägivald. Psüühilist vägivallat on väga keeruline piiritleda, sest iga indiviidi emotsionaalne tunnetus on väga erinev.

Verbaalse psühhilise vägivalla enam levinud väljendusviisid on pilkamine või eakaga beebi kombel rääkimine, sarkastilised ja solvavad kommentaarid, karjumine, hirmutamine, süüdistamine, halvustamine (rõhutades eaka kasutust ja koormaks olemist), naeruvääristamine, pidev kritiseerimine, provokatsioonid ja verbaalne agressioon. Ähvardamine füüsilise või seksuaalse

³¹ Ibidem, lk 32.

³² M.- L. Luoma and others (viide 18), lk 12.

vägivallaga, lõhkudes esemeid või hävitades vara, et külvata ohvris hirmu. Manipuleeritakse põhivajadustega ja tekitatakse ohvris süütunnet.³³

Mitteverbaalne psüühiline vägivald väljendub eaka ja tema soovide ignoreerimises. Ohvri käitumise kontrollimine läbi sotsiaalsete suhete lõhkumise, keelates kohtumisi perekonna või sõpradega või mitte lubades kohtumisi ilma kuritarvitaja juuresolekuta. Ohvri kontrollimiseks takistatakse juurdepääsu rahale, transpordile, suhtlusvahenditele (telefon, internet, kirjad). Ignoreeritakse eaka inimlike vajadusi hoole või armastuse järele ja neid lükatakse eemale, kasutades ohvrit ära või kaasates illegaalsetesse tegevustesse.

Märgid: hirm, enesehinnangu langus, häbi, äkiline uriinipidamatus, söögiisu puudumine, tähelepanu vaegus, neurootiline käitumine, depressioon, ärevus, unetus, emotsionaalselt ärritunud olek, äärmiselt endasse tõmbunud, mittekommunikatiivne või tundetu, ebatavaline käitumine, mida tavaliselt seostatakse dementsusega (nt imemine, hammustamine, kiikumine), tundub isoleeritud, seletamatutel põhjustel loobumine tavapärasest tegevusest, kardab inimesi, ootamatu valvsuse tõus, isu muutused, ebatüüpiline depressioon.³⁴

Psühholoogiline vägivald koondab kokku ohvrile tekitatud trauma, mis on põhjustatud eelnevalt loetletud tegudest, tegude ohust või sunniviisilisest tegevusest. See loetelu ei ole ammendav – ka muud käitumist võib pidada emotsionaalseks väärkohtlemiseks, kui ohver seda nii tajub. Mõned eelnevalt kirjeldatud ohvrite käitumismustrid ei pruugi olla seotud psühholoogilise vägivalla all kannatamisega.³⁵

Tegemist on kõige enam alateadvustatud ja varjatatud vägivallavormiga, sest selle suhtes puudub ühine arusaam, välised tundemärgid ei avadu kohe ja pole sageli märgatavad, samuti puudub selle vägivalla kohta õiguslik regulatsioon.

³³ M. Bavel and others(viide 3), lk 32.

³⁴ *Ibidem*, lk 33.

³⁵ L. E. Salzman and others (viide 32), lk 71.

1.1.3. Seksuaalne väärkohtlemine

Seksuaalne väärkohtlemine on WHO ja the International Network for the Prevention of Elder Abuse (INPEA) kohaselt igasugune nõusolekuta kontakt eaka isikuga, sealhulgas nii solvav seksuaalne käitumine kui ka seksuaalne füüsiline kontakt.³⁶

Seksuaalseks väärkohtlemiseks loetakse: keha puudutamist ilma loata, seksuaalvahekorda, vägistamist, seksuaalset hirmutamist, seksuaalset ahistamist, seksmänge, sunniviisiliselt hetero-või homoseksuaalsesse suhtesse sundimist, eaka ärakasutamine seksuaalse erutuse saamiseks, hoolitsuses seksuaalsete või erootiliste praktikate kasutamine, füüsilise vägivalla või ähvardustega seksuaalvahekorda sundimine, sobimatu puudutamine, erootiliste fotode avaldamine internetis ilma loata.³⁷

90% juhtudest on eakate väärkohtejateks perekonnaliikmed – enamasti ohvri täisealised lapsed, abikaasa või elukaaslaslane.³⁸ Seega vaatleb autor siinkohal eraldi eakate seksuaalset väärkohtlemist kui intiimpartnerite vägivalda (IPV) ja intsesti ehk seksuaalseid suhteid perekonnaliikmete ja sugulaste vahel.

Intiimpartnerite vägivalda (IPV) määratletakse kui vägivalda, mis hõlmab intiimsetes suhetes olevate partnerite vahelist vägivalda. See ühtne määratlus annab soovituslikud andmete elemendid, mis võimaldavad koguda intiimpartnerite vägivalla uurimisandmeid. Selle eesmärk on edendada rahvatervise uurimiseks andmete kogumise järjepidevust ja tehnilise viitena uurimisandmete automatiseerimiseks.³⁹ Selle määratluse puhul eeldatakse, et kurjategija on intiimpartner, praegune või endine abikaasa, praegune või endine partner (heteroseksuaalne või samast soost). Vägivald hõlmab füüsilist või seksuaalset kuritarvitamist, füüsilise või seksuaalse vägivallaga ähvardamist ning psühholoogilist või emotsionaalset väärkohtlemist. IPV uuringute puhul on teoreetiliseks aluseks põhiliselt kasutusel võimu ja kontrolli teooria.⁴⁰

Erinevaid teooriad vägivaldse käitumise põhjendamiseks käsitleb autor põhjalikult järgmises alapeatükis.

³⁶ Missing voices. Views of older persons on elder abuse .WHO. Geneva 2002, lk 3. Arvutivõrgus kättesaadav: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67371/WHO_NMH_VIP_02.1.pdf?sequence=1 (08.04.2019).

³⁷ M. Bavel and others (viide 3), lk 32.

³⁸ *Ibidem*, lk 3.

³⁹ L. E. Salzman and others (viide 32), lk 71.

⁴⁰ D. Spangler, B. Brandl (viide 5), lk 322.

Töö autori arvates on oluline arvestada seda, et üldjuhul esineb seksuaalne vägivald koos mõne teise vägivalla vormiga, eeskätt koos füüsilise vägivaldaga, samuti pole harvad juhud, kui sellele lisandub ka psüühiline ja verbaalne vägivald.

Intsest on lähisugulaste, õdede ja vendade või vanemate ja laste vaheline seksuaalsuhe. Insesti juhtumid saab jagada kolme rühma lähtuvalt sellest, kes on väärkohtleja ohvri suhtes. Esimese rühma moodustavad ohvri täisealised lapsed, teise gruppi kuuluvad muud sugulased ja kolmandana tuuakse välja hõimlased ehk mitteveresuguluses olevad perekonnaliikmed. Täisealiste laste poolt seksuaalselt väärkoheldud vanemateks on pigem emad ja kuritarvitajaks enamasti alati pojad. Üksikutel juhtudel on verepilastust toime pannud ka ohvri täiskasvanud tütar, kuigi seda nähtust esineb harvemini. Tabatud naissoost kuritarvitajate puhul on tuvastatud, et tavaliselt esineb neil vaimse tervise probleem, mõnuaine kuritarvitamise probleem või mõlemad.⁴¹

Seksuaalsele väärkohtlemisele viitavad tunnused on: trauma mistahes suguelundite piirkonnas, verevalumid reie siseküljel, kõndimise ja istumise raskused, marrastused rinna või suguelundite ümbruses, seletamatu suguhaigus või suguelundite infektsioonid, seletamatu vaginaalne või anaalne verejooks, rebenenud, määrdunud või verine aluspesu, ärevus riidest lahti võtmisel või puudutamisel.⁴²

1.1.4. Majanduslik väärkohtlemine

Majanduslikku vägivalda kirjeldatakse erialastes uuringutes kui vanema inimese raha või vara ebaseaduslikku ja ebaõiget kasutamist või tema muude varaliste vahendite ärakasutamist. See kätkeb endas tegevusi, kus eaka inimese raha või vara võetakse illegaalselt, väärkasutatakse või peidetakse.⁴³ Valdkonnapõhiselt on majandusliku väärkohtlemise kirjeldamisel kasutusel erinevaid nimetusi nagu rahaline, materiaalne, finantsiline või varaline väärkohtlemine.

Majanduslik väärkohtlemine võib avalduda mitmes erinevas vormis. Arenenud riikides tuleb põhiliselt ette eakalt varastamist, väljapressimist, vara ja volituste väärkasutamist ning eakale juurdepääsu keelamist tema finantsilistele vahenditele. Valdavas enamuses vähemarenenud riikides esinenud majanduslikust väärkohtlemisest sisaldab endas süüdistusi nõidumisega

⁴¹ H. Ramsey-Klawnsnik. Elder Sexual Abuse Within the Family. – Journal of Elder Abuse. 2008, lk 49. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1300/J084v15n01_04 (28.03. 2019).

⁴² M. Bavel and others (viide 34), lk 32.

⁴³ M.- L. Luoma and others (viide 18), lk 33.

tegelemise kohta, mida omakorda kasutatakse eaka varade omandamise, kodust välja viskamise ja pereliikmetele päranduse keelamise õigustamiseks.⁴⁴

Finantsilise ärakasutamise ohvriks langemise riske võivad soodustada mitmed tegurid, eeskätt ohvri sotsiaalne eraldatus – ohvri võõrandumine perekonnaliikmetest, lehestumine ja tugivõrkude puudumine või eraldatud paikades elamine ja liikumisvõimaluste puudumine. Riskifaktoriteks tuleb kindlasti pidada ohvri kognitiivseid kahjustusi, mis pärsivad ohvri adekvaatset arusaamist ja otsustusvõimet. Tihti toimub majanduslik ärakasutamine sõltuvussuhtes, st ohver sõltuvub kurjategijast emotsionaalselt või füüsiliselt või kuritarvitaja sõltub rahaliselt eakast.⁴⁵

Majandusliku vägivalda peaks kahtlustama, kui toimuvad äkilised muutused eaka pangakontol või pangandusega seotud tegevustes, ebatavalised märkimisväärsed väljavõtted eakate kontodelt neid saatvate isikute poolt, ebatavalised kiired rahaülekanded pereliikmete või teistele kontodele, raha või väärisesemete kadumine, maksevahendite puudumine pangakontol arvete tasumiseks, kontoseisu vähenemine, volitamata isikute poolt allkirjastatud tšekid, allkirjad või muudatused juriidilistes dokumentides, testamendi muutmine või muud õiguslikud küsimused, toidu- ja retseptiravimite puudus, hirm, ärevus, depressioon ja keeldumine finantsküsimuste arutamisest, kas kannatanu või teo toimepanija poolt.⁴⁶

Hiljutised uurimistulemused juhvivad erilist tähelepanu eakate rahalisele ärakasutamisele ja materiaalsele väärkohtlemisele kui levinud ja tõsisele probleemile. Olemasolevate tõendite põhjal on 5–10% eakatest inimestest oht kogeda mingisugust rahalist ärakasutamist. Majanduslik vägivald on eakate naiste puhul eriti tundlik teema. Ameerika Ühendriikides 2011. aastal läbi viidud uuringus leiti, et eakatel naistel on oht majandusliku väärkohtlemise ohvriks langeda kaks korda suurem kui meestel. Enamik uuringu ohvreid olid vanuses 80–89 aastat, elasid üksi ja vajasisid hoodlusabi.⁴⁷

⁴⁴ A Violation of Older People's Human Rights. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.un.org/en/events/elderabuse/background.shtml> (02.04.2019).

⁴⁵ *Ibidem*

⁴⁶ M. Bavel and others (viide 34), lk 35.

⁴⁷ Elder financial abuse. The MetLife Mature market Institute. 2011, lk 3. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://ltcombudsman.org/uploads/files/issues/mmi-elder-financial-abuse.pdf> (05.03.2019).

1.1.5. Hooletus

Hooletusse jätmine on WHO poolt defineeritud kui vastutava/kohustatud hooldaja keeldumist või ebaõnnestumist pakkuda hooldust vajavale vanemale täiskasvanutele abi igapäevastes toimetustes või toetust eluliselt oluliste vajaduste rahuldamiseks nagu toit, riided, peavari, tervis ja arstiabi. See võib hõlmata ka hooldusest sõltuva vanema täiskasvanu hülgamist.⁴⁸

Erialakirjanduses eristatakse aktiivset ja passiivset hooletusse jätmist. Aktiivset hooletusse jätmist kirjeldatakse kui hooldaja teadlikku keeldumist eakale tema vajadustele vastavatest tegevustest, nt puhastamine, hooldamine, ravimite andmine, toitmine või abi osutamine muude igapäevaelu tegevuste juures. Passiivse hooletusse jätmise puhul on tegemist hooldaja tahtmatu läbikukkumisega eaka hooldamisel. See on tingitud kohustatud isiku ebapiisavast teadlikkusest või puudulikest kogemustest, mis võivad põhjustada tema hoole all oleva vanuri alatoitumuse või lamatiste tekke.⁴⁹

Hooletus väljendub abivajava eaka hülgamises igäihe poolt, kes on võtnud endale vastutuse isiku hooldamise või hoolduse eest, suhtlemisest keeldumises ja hoolealuse üksi jätmises. Siia hulka kuulub ka ebapiisav hoolitsus, ravi puudumine, tervishoiuteenuste puudumine, alatoitumine, tervisliku toitumise puudumine või toidu-, vee-, riietuse-, ravimite-, puhastuse puudus, abi puudumine igapäeva toimetustes või isikliku hügieeniga abistamisel. Hooldajate ükskõiksus vanema inimese sotsiaalsete vajaduste osas, näiteks sotsiaalne isolatsioon, kui eaka lapsed või teised lähedased sugulased paigutavad ta hooldusüksusesse ja ei lähe teda külastama.

Hooletuse all kannatamise korral võib tundemärkidena täheldada ohvri unetust või unisust, dehüdratsiooni või alatoitumist, kehakaalu langust, halba üldist hügieeni, ravimata terviseprobleeme, nagu nahahaigused, hooldamata lamatised või haavandid. Praktikas on ette tulnud ka eaka hülgamist, see on hooletuse äärmuslik vorm, kus eakas jäetakse avalikku kohta, näiteks haiglasse või kirikusse.⁵⁰ Ühendkuningriigi eakate väärkohtlemise uuringus leiti, et kõige

⁴⁸ S. Perel-Levin (viide 17), lk 6.

⁴⁹ M.- L. Luoma and others (viide 18), lk 14.

⁵⁰ M. Bavel and others (viide 3), lk 34.

enam on hooletusse jätmise puhul ohus naissoost, üle 85-aastased, kellel on depressioon ja vajavad igapäevast hooldust.⁵¹

1.2. Eakate väärkohtlemise teooriad

Eakate väärkohtlemine on kompleksne nähtus, mis koosneb isiklike, perekondlike, sotsiaalsete ja kultuuriliste tegurite kombinatsioonist. Väga harva tuleb ette, et vaid üks tegur põhjustab väärkohtlemise. Enamasti tuleb probleemi uurimisel kasutada erinevaid teooriaid, mille abil selgitada väärkohtlemise tekkepõhjuseid.⁵² Eakate väärkohtlemine on mitmekihiline probleem, mida ei saa hinnata väljaspool selle konteksti. Eakate väärkohtlemist selgitavaid teooriaid on palju ja pole ühte kindlat teooriat, mis suudaks selgitada eakate väärkohtlemise kõiki elemente.

Uurimuses keskendub autor eakate väärkohtlemise põhjuseid selgitavatele teooriatele, mida on Elder Abuse uuringus ja eriala kirjanduses enim käsitletud. individuaalsete faktorite teooriat, frustratsiooni ja hooldajastressi teooriat, sõltuvussuhte teooriat, põlvkondade vahelise vägivaldamustri teooriat, soo ja võimu teooriat, ealise diskrimineerimise teooriat ning ühiskonna muutuste teooriat. Tuuakse välja riskifaktorid individuaalsel, perekondlikul, kogukondlikul ja ühiskondlikul tasandil.

1.2.1. Individuaalsete faktorite teooria

Mõnikord kasutatakse eakate väärkohtlemise põhjendamiseks kuritarvitaja isikuomadusi või tema psühhopatoloogilist käitumist. Individuaalsete faktorite teooria järgi on väärkohtleja vägivaldne käitumine haiguse, peamiselt vaimse häire tagajärg või alkoholi-, narkootiliste või psühhoaktiivsete ainete sõltuvuse või isiksushäirete patoloogia sümptom.⁵³

Varasemad valdkonda uurinud teadlased minimaliseerisid individuaalseid isiksuse häireid ning keskendusid sotsiaalsetele ja kultuurilistele teguritele kui peamistele perevägivalda tekkepõhjustele.⁵⁴ Viimase aja uuringud on siiski näidanud, et füüsiliselt agressiivsetel

⁵¹ Neglect, Abuse and Violence Against Older Women (viide 21), lk 25.

⁵² M. Bavel and others (viide 3), lk 29.

⁵³ *Ibidem*, lk 37.

⁵⁴ J. Michalski. Making Sociological Sense out of Trends in Intimate Partner Violence. – Violence Against Women vol.10, 2004, lk 654. Arvutivõrgus kättesaadav:

kuritarvitajatel on tõenäolisemalt enam isiksusehäired ja alkoholiga seotud probleeme kui üldpopulatsioonis.⁵⁵ Samamoodi on eakatevastast vägivalda käsitletud uuringutes leitud, et agressiivsetel inimestel on tõenäolisemalt vaimse tervise ja narkootikumide kuritarvitamise probleeme rohkem kui nendel pereliikmetel või hooldajatel, kes ei ole vägivaldsed või muul viisil väärkohtlevad.⁵⁶

1.2.2. Frustratsioon ja stressiolukorra teooria

Hooldaja stressiteooria on vast ainus valdkonna spetsiifiline teooria. Selle teooria kohaselt viib eaka väärkohtlemiseni stress, mis tekib pereliikmel, kes peab eaka isiku eest hoolitsema ning ei suuda oma hoolduskohustustega toime tulla. Eakat ohvrit kirjeldatakse tavaliselt kui isikut, kes on sõltuvuses oma hooldajast, kes on ülekoormatud ja pettunud hooldusaluses eakas isikus ning see omakorda tingib kuritarvitamise.⁵⁷

Eakate väärkohtlemise uuringutest nähtus, et vägivald tuleneb kuritarvitaja frustratsioonist, stressist ja suutmatuses enda eesmärged realiseerida. Selline tõlgendus käsitleb pereliikmete poolset vägivalda kui nähtust, mis on seotud sotsiaalsete ja struktuuriliste teguritega, nagu vaesus ja töötus. Lisaks on selle teooria kohaselt riskiteguriks sotsiaalse tõrjutuse sümptomid, mis võivad põhjustada eaka pereliikme kallal vägivalda kasutamise. Selline lähenemine vägivallale viitab klassikalisele kontseptsioonile, kus agressioon on seotud frustratsiooniga. *Vägivalda käsitleti kui struktuurset stressi „kohandamist” või „vastust”; struktuurne stress on riskitegur pettumuseks, mis muutus vägivallaks.* Tänapäeval leitakse, et vägivald võib olla reaktsioon stressirohketele asjaoludele, kuid majanduslike tingimuste ja vägivalda vahelist põhjuslikku seost on siiski raske õigustada.⁵⁸

1970ndatel peeti seda ühedimensioonilist teooriat teadlaste seas ebaõnnestunuks, kuid praktikud on leidnud, et see käsitlus on asjakohane. Hooldaja stressiga toimetulekuks on praktikud

https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1077801204265018?casa_token=D_MeKyAwf0AAAAA:8g1sLHRXWwcXNT5xxVCS-5Qf9fohxErKIVzdRIKPrn56dIdV47tgOnOxrCw6GdvmtwTH7G6XwhasYw (25.03.2019).

⁵⁵ D. Dutton, M. Bodnarchuk. Personality Disorder and Spouse Assault, lk 7. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://pdfs.semanticscholar.org/Obd1/a6e1188727b76ac2b00fcc50f8ccef99cb26.pdf> (20.03.2019)

⁵⁶ A. Homer, C. Gilleard. Abuse of elderly people by their carers. – British Medical Journal 1990, lk 1359. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1664522/pdf/bmj00210-0027.pdf> (20.03.2019).

⁵⁷ S. Steinmetz. Elder Abuse by Family Caregivers: Processes and Intervention Strategies. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://page-one.springer.com/pdf/preview/10.1007/BF00891617> (21.03.2019).

⁵⁸ M. Bavel and others (viide 3), lk 42.

keskendumine hooldamise abistamise ja hooldajatele toimetulekustrateegiate õpetamisele. Hooldaja stressist põhjustatud vägivalda peetakse eakate väärkohtlemise kõige levinumaks vormiks.⁵⁹

Hooldamine on väga nõudlik töö ja võib põhjustada erakorralisi füüsilisi ja/või vaimseid pingeid, mis on üks peamisi põhjuseid, mis viib hooldaja eaka väärkohtlemiseni.⁶⁰ Siinkohal võib vaimne koormus olla palju rohkem pingeid tekitav kui füüsiline koormus. Kui hooldusalusel esineb mõni vaimne haigus, siis on võimalik, et tema iseloom muutub ja kõik tema senised harjumused muutuvad või kaovad, seda võib olla hooldajal väga keeruline mõista. Ülepingele on iseloomulik ka vastuolu ootuste ja tegelikkuse vahel – kellelgi eest hoolitsedes on hooldajad sageli pettunud, et nende ettekujutusele vastavaid eesmärke ei ole võimalik saavutada, kuna hooldamine kurnab emotsionaalselt ja nõuab palju aega. Seetõttu võib hooldajal tekkida abitus, pettumus ja meeleheide ning see võib luua pinnase või anda põhjuse saada väärkohtlejaks.⁶¹

1.2.3. Hooldus-sõltuvussuhte teooria

Perekonnad on väikesed organisatoorsed üksused, millel on oma dünaamika. Kuna perekonna süsteemid on interaktiivsed, siis sõltuvus ja iseseisvus on elu jooksul vahelduvuses. Tavaliselt põhjustab see konflikte ja lahknevusi erilistes eluetappides, nagu noorukiiga, kuid väheneb, kui “lapsed” on kasvanud ja iseseisvamad. Hooldusvajaduse situatsioonis muutuvad asjaomased isikud – hooldaja ja hooldatav – üksteisest sõltuvaks. Mõlemad pooled on muutunud võimu- ja sõltuvusproportsioonide tõttu segaduses. Ambivalentsed tunded tänulikkuse ja vihaseks saamise vahel, tekitavad isikutes sisemisi pingeid. Vanad, usaldusväärsed mustrid muutuvad aja jooksul, lapsed peavad hakkama vastupidiselt hoolitsema oma vanemate eest või näiteks oli mees varem abielus domineeriv partner, kuid nüüd on tema abikaasa võtnud selle positsiooni (mis tahes põhjusel). Sellised muutused põhjustavad sageli vaimset kuritarvitamist.⁶²

⁵⁹Understanding elder abuse. lk 14. <file:///C:/Users/Triin/Desktop/Understanding-Elder-Abuse-Series-Forward-and-Ch-1-Sample.pdf> (25.03.2019).

⁶⁰ B. Kuss, A. Schopf. Breaking the Taboo. A study of domestic violence against older people in care relations from the perspective of health and care services in Austria. Research Institute of the Vinnese: 2007, lk 24. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.rotekreuz.at/fileadmin/user_upload/PDF/GSD/National_Report_Austria.pdf (02.04.2019).

⁶¹ M. Bavel and others (viide 3), lk 37.

⁶² J. Hörll. The social construction of violence in old age. University of Vienna. 2007, lk 36. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/254190394_The_social_construction_of_violence_in_old_age (05.04.2019).

Vastastikune emotsionaalne sõltuvus ja igapäevane praktiline sõltuvus võivad viia pikka aega alla surutud konfliktide plahvatuseni. Eriti siis, kui hooldajad ja hooldatavad jagavad ühist elamispinda ning omavahelist distantsi on keeruline saavutada. Kõige levinum on kahe ühiskondlikult nõrga inimese kooselu, nagu mitteiseseisev ehk mingit liiki abi vajav eakas inimene ja sõltuvushäirete all kannatav (alkoholi, narkootikumide) või vaimselt haige poeg, võib olla keeruline ja viia lõpuks kuritarvitamiseni, mitte füüsilise, vaid rahalise kuritarvitamiseni, hooletusse jätmiseni või nendega ähvardamisega.⁶³

1.2.4. Põlvkondadevahelise vägivallamustri teooria

Palju on viidatud, et põlvest põlve kogetud koduvägivald on oluline selgitusteooria eakate väärkohtlemise puhul. Vägivaldne ajalugu võib viia ajaloo kordumiseni, oht suureneb, mida haavatavamaks vanem aastate jooksul muutub. Vägivalla all kannatanud lapsed on tõenäolisemalt hilisemas elus vägivaldsemad, näiteks kellegi partneri või emana. Korduvad perevägivalla tsüklid võivad hiljem viia selleni, et lapsed, kes on näinud, kuidas nende isa lööb ema, kipuvad vanema nõrgenemisel või puude tekkimisel ühte või mõlemat vanemat kuritarvitama. Samuti on teooriaid, mis juhivad tähelepanu põlvkondade vastastikkuse põhimõttele – lapsepõlve väärkohtlemist „karistatakse“ sarnase väärkohtlemisega siis, kui vanemad saavad vanaks.⁶⁴

See, kuidas inimesed suhtlevad, sõltub suure osas nende varasemast suhtlemisajaloost. Sellest sõltub, vägivaldset käitumist silmas pidades, kuidas inimene oskab toime tulla konfliktide, pingete ja koormusega. Vägivaldne käitumine võib olla vanade traditsioonide järg ning ainus lahendus konfliktsetes olukordades. Samas on leitud, et generatsioonidevahelise spiraali aspekt (mis viitab asjaolule, et täiskasvanud, kes on kogenud oma vanemate väärkohtlemist lapsepõlves, kalduvad oma hilisemas elus kuritarvitama) võib pakkuda asjakohaseid empiirilisi selgitusi laste väärkohtlemise osas. Kuid mitte vanemate väärkohtlemise osas, sest vanemate väärkohtlemine erineb sellest võimupositsiooni asetuse poolest – võimusuhted on muutunud ja rolli mängivad

⁶³ M. Bavel and others (viide 3), lk 37.

⁶⁴ Elder Abuse Context and Theory: Finland, Ireland, Italy and Romania, lk 24. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.combatinglelderabuse.eu/wp-content/uploads/2016/04/Booklet_stage.pdf (11.04.2019).

peamiselt kättemaks ning imitatsioonid. Sellegipoolest mõjutab konfliktide või kriisidega toimetulek perekonna hooldussuhteid.⁶⁵

1.2.5. Soo ja võimu teooriad

Feministlikud lähenemisviisid moodustavad ühe osa teooriaid, mille abil on püütud selgitada eakate väärkohtlemist. Soopõhine lähenemine vägivalda lähtub perekonna kontseptsioonist, kus mees on olnud läbi ajaloo perekonna pea (patriarhaalne peremudel), mille tõttu on tal oma pereliikmete üle kontroll ja otsustusõigus. Sarnaselt nagu suhe ülemuse ja alluvate vahel. Selle teooria kohaselt on juba ajalooliselt tolereeritud meeste vägivalda naiste suhtes (pervägivald, seksuaalne vägivald, töökohas või haridusasutuses) ning seda toonitatakse erinevates kontekstides ja meedia kajastustes siiani, kuigi ühiskonnas on toimunud olulised sotsiaalsed ja õiguslikud muutused.⁶⁶

Võimu ja kontrolli teooria põhineb kuritarvitavate isikute teise üle võimu ja kontrolli omamisel, ülalpeetavate ja hoolealuste õigustega manipuleerimisel. See feministlik teooria kinnitab, et kuna meestel on meie ühiskonnas rohkem võimu, siis nad tõenäolisemalt kasutavad sunduslikku taktikat kontrolli säilitamiseks.⁶⁷ Kontrolli teooria puhul ei ole tegemist partneritevahelise konfliktiga või vihaga toimetulemises, vaid see on oluline faktor pikaajalise vägivalda puhul.⁶⁸

Perekonfliktide uurimisel on leitud, et vägivald on agressiooni ja pettumuse, emotsioonide väljendus/sümptomperetülide ajal või kontrolli kaotamise olukorras. Vägivalla ekspressiivsete ja kontrolli omavate vormide vahelised erinevused väljenduvad erinevustes vägivalla kasutamise eesmärkides ning selle intensiivsuses ja vallandumise tingimustes. Võimalik, et on eristatav, kas vägivald on põhjustatud ühekordsest olmetulist või on motiveeritud ohvri üle ülemvõimu kehtestamisest. Probleem tekib siis, kui vägivald on osaks süstemaatilise kontrolli teostamisest või tundemärk ärevusest või konkreetne vorm pettumuse ja viha ilmnemisel.⁶⁹

⁶⁵ B. Kuss, A. Schopf (viide 64), lk 25.

⁶⁶ L. Orr. The Case for a Gendered Analysis of Violence against Women. 2007, lk 12. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www2.gov.scot/resource/doc/925/0063070.pdf> (22.03. 2019).

⁶⁷ D. Spangler, B. Brandl (viide 5), lk 14.

⁶⁸ M. Bavel and others (viide 3), lk 39.

⁶⁹ M. Bavel and others (viide 34), lk 39.

1.2.6. Ealine diskrimineerimine – *ageism*

Palju on viidatud devalveeruvale austusele eakate inimeste vastu ühiskonnas. Enamik lääne ühiskondi ülistavad noorte kultuuri. Vanemaid täiskasvanuid ei austata nii nagu varasematel aegadel. Puudub generatsioonidevaheline üksteisemõistmine. Noored ei austa enam vanemaid isikuid ja nende õigusi. Kultuurilisest taustsüsteemist tuleneb põlgav suhtumine inimväärikusse, eriti eakate õigusesse väärikale vananemisele ja nende elukvaliteeti. On levinud mõtteviis, et vana võrdub kole, kasutu, väärtusetu, ressursside raiskamisena. Sellist suhtumist nimetatakse *consumptionismiks* – mitteproduktiivsed isikud, kes ei panusta riigifinantsidesse, pole neil (puudega isikud, haiged, eakad) õigust riigipoolsele kaitsele ega sotsiaalteenustele. Selline mõtteviis tuleneb ebapiisavast teadlikkusest vananemisega seotud muutustest.⁷⁰

Robert Butler võttis 1969. aastal kasutusele mõiste „*ageism*”, viidates tendentsile, mille järgi süstemaatiliselt stereotüpiseeriti eakaid, lihtsalt nende vanuse pärast. Samal põhimõttel nagu rassism ja seksism reageerivad inimese nahavärvile või soole. Ageism ehk ealine diskrimineerimine hõlmab negatiivseid hoiakuid vanemate inimeste suhtes ja nende üldine dehumaniseerimine aitab kaasa apaatia tekkimisele nende väärkohtlemise suhtes. Need negatiivsed stereotüübid (nt kasutud, funktsionaalselt kahjustatud) võivad mõjutada nii seda, kuidas nooremad täiskasvanud näevad vanemaid täiskasvanuid, kui ka seda, kuidas mõned eakad tajuvad ennast. Isikud kasutavad tõenäolisemalt stereotüüpe inimestega, keda nad teavad, nt nende vanavanemaid. Seetõttu on üks vastumeede ageismile lihtsalt kokkupuude vanemate inimestega.⁷¹

Üks arusaam on see, et vanemad inimesed kaotavad vanuse tõttu võimu ja kontrolli oma elu üle ning muutuvad järjest nõrgemaks ja sõltuvaks teistest inimestest. See muudab väärkohtleja jaoks lihtsamaks ähvardada eakat inimest, ilma et ta tunneks end süüdi või kahetsust, ja näha isikut ärakasutamise objektina. Selles seoses võib vanuslikkus olla ühiskondlik või kultuuriline taust, kus vanemate väärkohtlemine on vastuvõetav ja lubatud.⁷²

⁷⁰ Ibidem, lk 40.

⁷¹ S. Jackson. Understanding Elder Abuse: A Clinician's Guide. American Psychological Association. 2018, lk 16. <file:///C:/Users/Triin/Desktop/Understanding-Elder-Abuse-Series-Forward-and-Ch-1-Sample.pdf> (10.04. 2019).

⁷² European report on preventing elder maltreatment. WHO. 2011, lk 36. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0010/144676/e95110.pdf (18. 03.2019).

1.2.7. Ühiskonna muutuste/arengu teooria

Ühiskonna arengud, nagu individualism, rahvastiku vananemine ja majanduse areng/langus, avaldavad eakatele inimestele otseselt negatiivset mõju, muutes eakad inimesed kuritarvitamise suhtes haavatavamaks. See on otseses vastavuses WHO raportiga, kus tuuakse välja, et ühiskonnas toimuvad muutused, nagu moderniseerimine, industrialiseerimine, rahvastiku vananemine, linnastumine ja naiste arvu suurenemine tööjõus, võib selgitada eakate väärkohtlemise juhtumite arvu tõusu. Muutused ühiskonnas toovad omakorda kaasa muutused hoolduskohustustes ja -suhetes. Eakate osakaalu suurenemisega, suureneb ka vajadus vanemate inimeste hoolduse järele, samal ajal väheneb pereliikmete (abikaasade, tütarde) suutlikkus sellist hooldust pakkuda. Tööturule sisenevate naiste osakaal on suurenenud ning pere- ja tööelu ühitamine ei ole kerge küsimus, sest ühiskond tajub naisi traditsiooniliselt perekonna hooldajatena. Lisaks kasvab veel nende vanemaealiste inimeste arv, kes vajavad pikaajalist hooldust. Eeldatakse, et eakate väärkohtlemine suureneb, kuna perekondlikud sidemed on nõrgemad ja põlvkondadevaheline konflikt suureneb veelgi.⁷³

1.3. Eakate väärkohtlemise riskifaktorid ja takistused abi saamisel

Eakad naised on rohkem kui nooremad naised sotsialiseerunud traditsiooniliste väärtustega, mis puudutavad soolisi rolle, abielu ja perekonda. Vanemate naiste kohort on tänapäeval perekonnaasjades väga privaatsest tundlik, üldiselt abikaasadele allaheitlik ja näitab stoilist heakskiitu. Vanemate naiste puhul võivad rahulikud tõkked kuritarvitava elu olukorra jätmisel olla suuremad kui noorematel naistel, eakatel naistel on suurem tõenäosus tervise, liikuvuse ja nägemisprobleemidega. Koduvägivalla ja vananemise teenusevõrkude vahel on dikotoomia. Koduvägivald on naiste sotsiaalne probleem ja kohalik probleem; vanemate väärkohtlemine on professionaalide poolt määratletud sotsiaalse probleemina. Reglina on perevägivalla aruteludes domineerinud nooremad naised ning vanemate naiste hääled on praktiliselt marginaliseerunud.⁷⁴

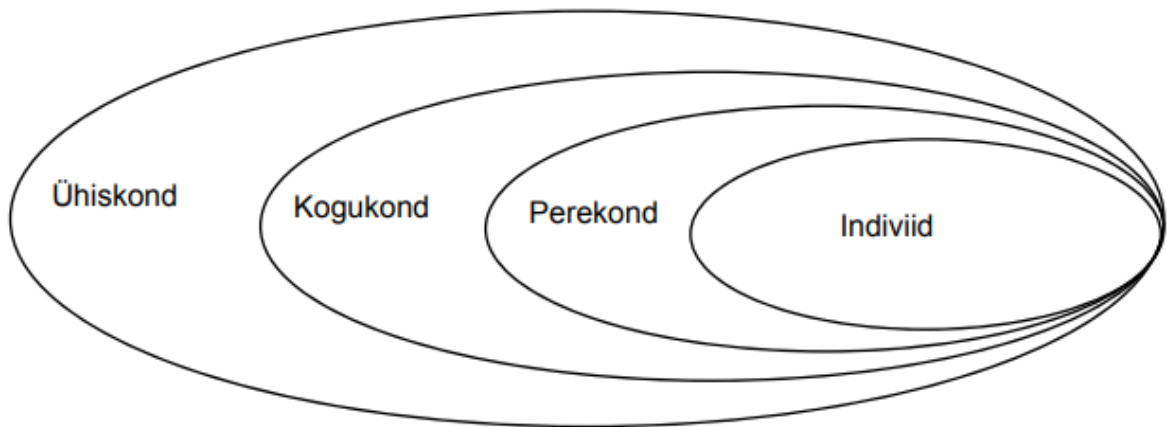
⁷³ M. Bavel and others (viide 3), lk 40.

⁷⁴ L. Lori, L. Heise. Violence Against Women: An Integrated, Ecological Framework. Violence against Women. 1998, lk 262. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://gbvaor.net/wp-content/uploads/2012/10/Violence-Against-Women-An-Integrated-Ecological-Framework-Heise-1998.pdf> (12.04.2019).

1.3.1. Eakate väärkohtlemise riskifaktorid

Ökoloogilise mudeli puhul kasutatakse inimestevahelise vägivalda mitmemõõtmelist vaadet. See uurib vägivalda läbi individuaalsete, suhtevaheliste, kogukondlike ja ühiskondlike tegurite nende koostoime tulemuse tasandil. Ökoloogiline mudel loob struktuuri, mille abil mõista eakate väärkohtlemist põhjustavaid riskifaktoreid koos erinevate teooriate ja lähenemisviisidega. Algselt töötati see mudel välja laste kuritarvitamise uurimiseks. Hiljem võeti mudel kasutusele IPV uurimisel ning seda kasutatakse ka eakate väärkohtlemise uuringutes.⁷⁵

Joonis 1. Vägivallaga seotud faktorid erinevatel sotsiaal-ökoloogia tasanditel.

Kohandatud: L. Lori, L. Heise, L., 1998.

Individuaalse tasandi riskifaktorid hõlmavad isiku bioloogilisi omadusi, isiksuseomadusi ja isiklikku minevikku. Individuaalsed mõjurid kujundavad inimese reaktsiooni teatud stressiteguritele meso-, ekso- või makrosüsteemis.⁷⁶ Isiklike ja individuaalseid tegureid peetakse kõige olulisema mõjuga isikule tema võimalikkuses saada ohvriks või väärkohtlejaks.⁷⁷ Individuaalsed faktorid tuleb jagada kaheks: ohvri spetsiifilisteks ja kuritarvitaja spetsiifilisteks faktoriteks.⁷⁸

⁷⁵ M.- L. Louma and others (viide 18), lk 14.

⁷⁶ L. Lori, L. Heise (viide 78), lk 266.

⁷⁷ European report on preventing elder maltreatment (viide 76), lk 29.

⁷⁸ M.- L. Louma and others (viide 18), lk 14.

Ohvri individuaalsete riskitegurite seas on kõige suurem tähtsus bioloogilistel isiksuseomadustel, nagu vanus ja sugu, sest naissoost isikud on kordades suuremas ohus kui meessoost isikud ning oht suureneb vanuse kasvades. Vanusega kaasnevad terviseprobleemid, mis on seotud füüsilise või vaimse tervise halvenemisega. Vaimse tervisega seotud enim levinud põhjused on kognitiivsed haigused, nagu dementsus ja Alzheimer – nende all kannatavad isikud on eriti haavatavas seisus. Füüsiliste põhjuste seas on domineerivaks faktoriks puue või muud füüsisest tulenevad takistused igapäevaeluga iseseisvalt toimetulekul (nägemise ja kuulmise halvenemine ning uriinipidamatus). Füüsiliste terviseprobleemide tagajärjel tulenev liikuvuse vähenemine võib viia sotsiaalse isolatsioonini ning takistada ohvri juurdepääsu informatsioonile ja tugiteenustele.

Tähelepanuta ei saa jätta eaka suurenenud sõltuvust majanduslikust, füüsilisest või emotsionaalsest toetusest ning tugivõrgu puudumist. Kindlasti suurendab riski narkootikumide ja alkoholi liigtarbimine. Mõju avaldavad ka sotsiaal-demograafilised tegurid, nagu perekonnaseis ja sotsiaalmajanduslikud tegurid (haridustase ja tööhõive), aga ka eaka iseloomuga seotud karakteristikud nagu abituse, ebakindlus ja madal enesehinnang.⁷⁹

Üksindus on kuritarvitamise oluliseks ennustajaks: mida suurem on üksindus, seda suurem on tõenäosus, et viimase 12 kuu jooksul on teatatud kuritarvitamisest. Pensionile jäänud naistel on suurem tõenäosus kuritarvitamiseks võrreldes nendega, kes käivad tööl.

Võrreldes meestega olid naised rohkem ohustatud füüsilise ja psühholoogilise väärkohtlemise ohvriks langemise poolt ning vanemaelised eakad mehed ja naised olid ohustatud rohkem hoolitsemise ja rahalise ärakasutamise poolt.⁸⁰

Kuritarvitaja individuaalseteks riskifaktoriteks on peamiselt isiklikud probleemid, nagu alkoholism, narkootikumide kuritarvitamine või sõltuvus; agressiivsed isiksuseomadused, psühhootilisus, ärevus, depressioon. Oluliste mõjuritena käsitletakse tööprobleeme, sealhulgas tööstress või ebarahuldav töö või töötus, mis võib viia omakorda rahaliste probleemideni ja sotsiaalse tõrjutuseni. Hooldajad kogevad stressi ja ülekoormust, seda eriti eaka inimese pikaajalise hoolduse korral. Kui hooldajal on kehv füüsiline ja vaimne tervis, kogevad nad stressi juba varasemas staadiumis. Stressi võib tekitada ka oskuste või teadmiste puudumine eaka eest hoolitsemisel. Madal haridustase ja sellega seotud ajutine või pidev rahaliste ressursside vähesus

⁷⁹ Neglect, Abuse and Violence against Older Women (viide 21), lk 24–25.

⁸⁰ Elder Abuse Context and Theory: Finland, Ireland, Italy and Romania, (viide 68), lk 28.

ja toetuse, sh emotsionaalse toetuse puudumine. Kuritarvitaja osas ei saa mööda vaadata ka soost – enamasti on väärkohtlejaks mees. Seda toetab ka võimu ja kontrolli teooria ning meeste üldine kõrgem agressiivsus.⁸¹

Ökoloogilise mudeli järmise tasandi moodustab **perekondlike suhete tasand**. Eakate väärkohtlemise puhul on iseloomulik, et peaaegu kõikidel juhtudel on kurjategija ja ohver omavahel väga tihedalt seotud. Eespool on mainitud, et lausa 90% juhtudel on väärkohtlejaks perekonnaliige. Enamik perekondliku tasandi riskifaktoritest on seotud isikute omavahelise emotsionaalse sidemega või selle puudumisega. Oluline on siin tuua välja perekonnaliikmete vaheline, aja jooksul tekkinud vastastikune sõltuvussuhe. Individuaalsel tasandil käsitletud hoolduskoormus ja hooldaja stress võivad mõjutada ka koduste suhteid perekondlikul tasandil ning olla väärkohtlemise riskifaktoriks, sealhulgas hooldamisega seotud finantsprobleemid perekonnas. Eraldi tegurina tuleb veel arvestada perekonna vägivaldset ajalugu, nagu eelmises peatükis kirjeldatud, samuti on vägivalda pealt näinud või kogenud isikute puhul suurem tõenäosus, et nad on ka ise vägivaldse käitumisega.⁸²

Liikudes ökoloogilisel mudelilt edasi, jõuame **kogukondliku/institutsionaalse tasandi riskifaktoriteni**. Hooldusvaldkonna riskitegurid hõlmavad riigi või kohaliku omavalitsuse poolseid kärpeid või kokkuvõidu sotsiaalvaldkonnas. Selle tagajärjel ei ole piisavalt sotsiaaltöötajaid või nad ei ole piisava kvalifikatsiooni või asjakohase väljaõppega. Olemas olevate sotsiaaltöötajate juurde on aga pikajärjekorrad ja neil ei ole aga põhjalikult juhtumitega tegeleda. Avaliku sektori sotsiaalhooldustöötajate ja spetsialistide töökoormus on probleem, mis võib omakorda viia neid stressi või läbipõlemiseni. Puuduvad riiklikul tasandil teenused eakatele inimestele või need pole kättesaadavad. Lisaks tuleb välja tuua puudulik riiklik teavitustöö ja informatsiooni halb kättesaadavus eakatele väärkohtlemise kohta. Riskifaktoriteks on ka eakate inimeste ebapiisavad rahalised vahendid, transpordi- või kommunikatsioonivahendite puudumine, nt telefon ja internet.⁸³

Ühiskonnale ja kultuurile omased hoiakud ja normid mõjutavad **riskitegureid ühiskondlikul tasandil**. Kasvav vanurite osakaal elanikkonnas, keerulised elamistingimused, kõrgem tööpuudus ja raskused eluaseme ostmise või leidmisega raskused. Majanduskriis toob kaasa koondamised,

⁸¹ M. Bavel and others (viide 3), lk 42.

⁸² *Ibidem*, lk 43-45.

⁸³ Elder Abuse Context and Theory: Finland, Ireland, Italy and Romania (viide 68), lk 27.

võlad. Põlvkondadevaheline lõhe ja sellest tingitud negatiivne hoiak eakate inimeste suhtes – austus ja vanemate inimeste väärtustamine on vähenenud. *Ageism* – vanureid peetakse kalliks üleval pidada. Vanemate tarkust ja elukogemust ei väärtustata. Ebatootlikel isikutel ei ole õigust kasutada sotsiaalkaupu, riigi rahandust ja neil ei ole õigust kaitsele (väärkuse teooria). Eakate väärkohtlemise ametliku teadvustamise puudumine. Traditsioonilised sotsiaalsed ettekujutused perekonnast, väärkohtlemise pidamise peresiseasjaks. Puudulik seaduslik määratlus eakate väärkohtlemise kohta, karistused on leebed või puuduvad üldse.⁸⁴

Selleks et osata eakate väärkohtlemist ennetada ja leida sobiv lähenemisviis probleemiga tegelemisel, on oluline mõista, millised tegurid on seotud vanemate väärkohtlemisega.⁸⁵ Harva on nii, et üks tegur viib lõpuks väärkohtlemiseni. Enamasti on väärkohtlemise põhjustanud mitu erinevat riskitegurit või nende sümbioos. Mõnikord on väärkohtlemise konkreetsetel vormidel oma spetsiifilised riskitegurid.

Eakatel naistel vanuses 65–74 aastat, kellel oli kolm või enam depressiooni sümptomit või kes elasid koos toimepanijatega, oli suurem oht füüsilisele, seksuaalsele või psühholoogilisele väärkohtlemisele. Eakate väärkohtlemise uuringus Hispaanias (Iborra, 2008) järgi olid ohvrid kõige tõenäolisemalt kõrgema vanusega naised, kellel oli suurem sõltuvus hooldajast ja kognitiivsed häired.

Iisraeli levimisuuringus eakate väärkohtlemise kohta (Lowenstein ja teised, 2009) oli kuritarvitamise risk kuritarvituste liigi järgi selline, et eakad naised olid suuremal määral füüsilise väärkohtlemise ohus kui nooremad naised ja eakatel naistel, kes kogesid partneri väärkohtlemist, rohkem terviseprobleeme. Võrreldes vanemate meestega, olid eakamad naised rohkem ohustatud langeda füüsilise ja psühholoogilise väärkohtlemise ohvriks ning vanemaealised mehed ja naised olid rohkem ohustatud jääda hooletusse või langeda rahalise ärakasutamise ohvriks (Penhale, 2013).⁸⁶

1.3.2. Väärkohtlemisest teatamise takistused

Eakad ohvrid seisavad sageli silmitsi märkimisväärsete takistustega abi otsimisel, et elada väärkohtlemisevaba elu. Tõkkes, mis takistavad eakaid kuritarvitamise ohvreid abi otsimisel,

⁸⁴ M. Bavel and others (viide 3), lk 43-45.

⁸⁵ European report on preventing elder maltreatment (viide 76), lk 29.

⁸⁶ <http://www.un.org/en/events/elderabuse/background.shtml> lk 31

võivad olla nii sisemised – ohvri enda poolt loodud tõkked psühholoogilisel/emotsionaalsel tasandil, kui ka välised – teistest olenevatel põhjustel, näiteks vanemate naisohvrite vajaduste jaoks spetsiaalselt loodud teenuste puudumine.

Abi otsimise uurimisel on leitud, et kriitiline samm, mida eakad naised peavad tegema vägivallavaba elu saavutamiseks, on ületada olulised **sisemised tõkked**. Väärkoheldud eakaid on takistanud abi otsimast kuus olulist tegurit: enesesüüdistamine, jõuetus, lootusetus, vajadus kaitsta perekonda ja vajadus hoida kuritarvitamist teiste eest saladuses.⁸⁷

Siinkohal tuleb välja eakate ja noorte väärkoheldud naiste erinevused vägivallast teavitamisel. Esiteks on erinevus väärtushinnangutes – eakad hindavad traditsioonilisi väärtusi ning kindlaid soorolle. Nad kipuvad olema rohkem alistunud peretraditsioonidele, nad on lojaalsed ja privaatsed vaatamata vägivallale. Valitseb veendumus, et väärkohtlemine on peresisene asi. Teiseks süvenevad eakatel majanduslikud raskused, suurendades nende majanduslikku sõltuvust. Antud probleemi süvendab eakate töövõimaluste puudumine ja vähene füüsiline töövõime. Kolmandaks süvendavad sõltuvust terviseiga seotud probleemid.⁸⁸

Vanemad naised saavad vähendada emotsionaalset väärkohtlemist vaatamata sellele, et seda on peetud kõige levinumaks ja kahjulikumaks vormiks hilisemas elus, mil kurjategijaks on sageli ohvri täiskasvanud lapsed. Kurjategijast lahkumine võib olla protsess, kus naised ei keskendu enda ohutusvajadustele ja on mures nende pärast, keda nad armastavad. Nad peavad silmas abielu, perekonna, naise ja ema rolli. Eelnevalt mainitud sisemised tõkked võivad ületada isikliku turvalisusega seotud muresid.⁸⁹

⁸⁷ R. Beaulaurier, L. Seff, F. Newman, B. Dunlop. Internal Barriers to Help Seeking for Middle-Aged and Older Women Who Experience Intimate Partner Violence. – Journal of Elder Abuse & Neglect, Vol. 17 (3), 2005, lk 53. Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.687.4177&rep=rep1&type=pdf> (10.04. 2019).

⁸⁸ T. Band-Winterstein. Aging in the Shadow of Violence: A Phenomenological Conceptual Framework for Understanding Elderly Women Who Experienced Lifelong IPV. – Journal of Elder Abuse & Neglect. Vol. 27, 2015, lk 304. Arvutivõrgus kättesaadav:

<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08946566.2015.1091422?needAccess=true> (17.04.2019).

⁸⁹ B. Dunlop, M. Rothman, K. Condon, K. Hebert, I. Martinez. Elder Abuse: Risk Factors and Use of Case Data to Improve Policy and Practice. – Journal of Elder Abuse & Neglect. Vol. 12, 2001, lk 122. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1300/J084v12n03_05 (15.04.2019).

Paljud vanemad ohvrid on viidanud ka sellele, et suurim on kartus oma elu ja tervise pärast, et neid tõsiselt kahjustatakse või tapetakse, kui nad otsivad abi või üritavad lahkuda vägivaldsest suhtest.⁹⁰

Välised tõkked tähendavad hirmu, et täiskasvanud lapsed ja teised pereliikmed võivad ekaid eemale lükata, muret, et vaimulikud ei toeta neid, samuti muret, et õiguskaitse ja kohtud ei paku neile vajalikku abi ja võivad tekitada hoopis rohkem kahju ja seetõttu tuua talle veel rohkem vägivalda.⁹¹ Vanemad pekstud naised teatasid, et nad on võõrdunud oma täiskasvanud lastest, kes olid üles kasvades näinud pealt nende kuritarvitamist, eriti kui vägivald toimus järjestikes suhetes. Naised tajusid noorena väärkohtlemise all kannatanud täiskasvanud laste toetuse puudumist.⁹²

Vanurite seas valitseb teadmatus abi saamise võimalustest, varjupaikade ja muude kogukonnapõhiste tugistruktuuride olemasolust. Enamik arvab, et perevägivalda jaoks mõeldud ohvriabi ressursid on mõeldud ainult noorematele alaealiste lastega naistele.

Kurjategija taktika või käitumine võib luua ka tõkkeid eakatele ohvritele, kes lahkuvad vägivaldsest olukorrast.⁹³ Need taktikad hõlmavad ohvri isoleerimist perekonnast ja sõpradest, ähvardades ohvrit, ähvardades kahjustada tema pereliikmeid ja lemmikloomi ning suurendada tema vastu suunatud vägivalda. Eakate jaoks on lahkumine vägivaldsest olukorrast komplitseeritud, eriti juhul, kui neil on raske tervislik seisund.

⁹⁰ D. Spangler, B. Brandl (viide 5), lk 326.

⁹¹ J. Hightower, M. Smith, H. Hightower. Hearing the Voices of Abused Older Women. – Journal of Gerontological Social Work. 2006, lk 208. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1300/J083v46n03_12?needAccess=true (13.04.2019).

⁹² Neglect, Abuse and Violence against Older Women (viide 21), lk 30.

⁹³ R. Beaulaurier and others (viide 91), lk 54.

2. LEPITUSMENETLUS

Igal kuriteol on üldises plaanis kaks poolt, kuriteoohver ja kurjategija. Lepitusmenetlus, mis tugineb restoratiivõiguse põhimõtetele, lähtub kuriteo sotsiaalsest taustast ja sellest tulenevalt kaasatakse kuriteo kui konflikti lahendamisele nii kuriteo toimepanija kui ka kuriteoohver, samuti ühiskond tervikuna, mille õigusi rikub kuritegu laiemas tähenduses. Võrreldes tavalise kriminaalmenetlusega, toimub lepitusemenetluse korral ohvri oluliselt suuremal määral kaasamine otsustusprotsessi.⁹⁴

Oluline on, et kurjategija saaks teada, millist kahju ta oma käitumisega tekitab, ning ohver peab saama võimaluse öelda, mida tema arvates peaks tegema kahju hüvitamiseks. Enamik ohvritest on huvitatud kahju hüvitamisest ja omavaheliste suhete taastamisest ega soovi kurjategija karistamist reaalse vangistuse või tingimisi karistusega.⁹⁵

Käesolevas peatükis annab töö autor ülevaate lepitusemenetluse õiguslikust regulatsioonist Eestis ja avab lepitusemenetluse materiaalõigusliku sisu. Käsitletakse ka mitmeid rahvusvahelisi õigusakte, mis on lepitusemenetluse Eesti siseriiklikku õigusesse ülevõtmise aluseks. Autor teeb ülevaate lepitusprotsessi käigu olulisematest aspektidest, eesmärkidest ja rakenduspraktikast. Peatüki viimases alapeatükis toob autor välja kaalukamad poolt ja vastu argumendid lepitusemenetluse kasutamisel perevägivalda juhtumite puhul.

Käesolevas teoreetilises peatükis on autor seadnud eesmärgiks tutvustada lepitusemenetluse erinevaid aspekte selleks, et töö kolmandas osas analüüsida lepitusemenetluse sobivust eakate väärkohtlemise juhtumite lahendamisel, arvestades esimeses peatükis välja toodud spetsiifikat.

2.1. Lepitusemenetluse olemus ja õiguslik regulatsioon

Euroopa Nõukogu võttis 2001. aastal vastu raamotsuse 2001/220 ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses, mis sätestab, et liikmesriigid peaksid ühtlustama oma õigusnorme ulatuses, mis võimaldab saavutada eesmärgi pakkuda kuriteoohvritele kõrgetasemelist kaitset, olenemata sellest, millises liikmesriigis nad asuvad.⁹⁶ Raamotsuses on öeldud, et liikmesriigid peavad

⁹⁴ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri, p 2. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/oigusuudised/ee/valvaadeSeadusUudis/274#2> (28.03. 2019).

⁹⁵ J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Juura 2007, lk 273–274.

⁹⁶ Nõukogu raamotsus, 15. märts 2001, ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses (2001/220/JSK), art 10. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:04:32001F0220:ET:PDF>

soodustama ja julgustama ohvri ja õigusrikkuja vahel lepituse/vahenduse kasutamist juhtudel, kus see on sobilik, ning kindlustama, et lepituse käigus sõlmitud kokkulepet võetakse arvesse kriminaalmenetluses.⁹⁷ Samuti sätestab raamotsus, et vältida tuleks ohvritele abi andmise käigus ohvri olukorra halvemaks muutmist. Raamotsus sisaldab abinõusid, mida tuleks kasutusele võtta enne kriminaalmenetlust ja mida saab rakendada ka pärast kriminaalmenetluse lõppemist.⁹⁸

Iga liikmesriik peab raamlepingus sätestatud eesmärgina otsima võimalusi lepitusmenetluse soodustamiseks kriminaalasjade puhul, kuid vormi ja meetodid selle saavutamiseks võib iga liikmesriik ise valida. Raamotsusest tulenevalt antakse liikmesriikidele soovitus üritada kohtuväliselt lahendada sellised kuriteod, mis kujutavad endast isiklikke või kogukondlikke tülisid, mille menetlemine kriminaalkorras tekitaks üksnes rohkem pingeid või põhjustaks riigi ülemäärase sekkumise eraasjadesse.⁹⁹ Õiguspoliitilise tahtena on kriminaalpoliitika arengusuundade ühe eesmärgina väljendatud, et prokuröridel tuleb sobivatel juhtudel koos ohvriabitöötajatega rakendada ohvri ja kurjategija lepitamist ning seda eriti preevangeerivalt juhtumite puhul.¹⁰⁰

Eesti kriminaalmenetluse seadustiku¹⁰¹ (KrMS) § 2031 lõige 1 sätestab lepitusmenetluse kohaldamisala ja KrMS § 203 sätestab lepitusmenetluse läbiviimise korra. KrMS seab selged piirangud lepitusmenetluse kasutamisele teatavate kuritegude puhul. Lepitusmenetluse kohaldamine on välistatud KarS §-des 1331, 1332, 134, 138–139, 141 ja 143 nimetatud kuritegudes ning §-s 144 nimetatud kuriteos, kui kannatanu on noorem kui kaheksateistaastane; täisealise poolt alaealise kannatanu vastu toimepandud kuritegudes; kui kuriteo tagajärjeks oli inimese surm; inimsusevastastes ja rahvusvahelise julgeoleku vastastes, riigivastastes, ametialastes, üldohtlikes ning õigusemõistmise vastastes kuritegudes kasutamisele teatavate kuritegude puhul. Lepitusmenetluse kohaldamine eeldab, et kriminaalmenetluse käigus on tuvastatud süüteokoosseis, õigusvastatus ja süü ning kriminaalmenetluse lõpetamiseks ja lepitusmenetluse korraldamiseks on

⁹⁷ K. Valma, L. Surva, H. Hääl. Lepitusmenetlus perevaidlustes. – *Juridica* 2014/1, lk 91.

⁹⁸ K. Kruut. Preevangeerivalt eesti Vabariigis. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tallinn 2014, lk 33. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/42043/kruut_kati.pdf (12.04.2019).

⁹⁹ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ... (viide 98).

¹⁰⁰ Kriminaalpoliitika arengusuundad aastani 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50603/Kriminaalpoliitika+arengusuundad+aastani+2018.pdf> (13.04.2019).

¹⁰¹ KrMS. RT I 2003, 27, 166

olemas nii kannatanu kui ka kahtlustatava/süüdistatava nõusolek.¹⁰² Muid piiranguid lepitusmenetluse kasutamisele kriminaalmenetluse raames Eesti õigusaktidega ette nähtud ei ole.

KrMS § 2031 kohaselt teeb kriminaalmenetluse lõpetamise otsuse kohus prokuratuuri taotlusel või lõpetab menetluse prokuratuur, kui tegemist on teise astme kuriteoga, mille eest KarS ei näe karistusena ette vangistuse alammäära või näeb karistusena ette ainult rahalise karistuse. Praktikas on KrMS § 2031 peamiseks kohaldajaks prokuratuur. KrMS § 2031 lõige 7 sätestab kaebeõiguse, mille järgi on kannatanul õigus esitada kaebus prokuröri tehtud kriminaalmenetluse lõpetamise määruse peale uurimiskaebe korras. Menetluse lõpetamisel kohtumäärusega on kannatanul vaid lepitusmenetluse puhul õigus esitada kaebusmäärus kaebe korras, rõhutades nii veelgi enam kannatanu olulist positsiooni lepitusmenetluses.¹⁰³

KrMS § 2032 sisaldab lepitusmenetluse korralduslikke sätteid. Kannatanu ning kahtlustatava või süüdistatava lepitusse suunamise eelduseks on mõlema poole nõusolek, mille andmisele eelneb lepitamismenetluse olemuse ning selle õiguslike tagajärgede selgitamine. Alaealise või piiratud teovõimega isiku puhul on vajalik ka tema vanema või muu seadusjärgse esindaja või eestkostja nõusolek. Reeglina peaks prokurör kriminaalasja lepitusmenetlusse suunama kohtueelses menetluses, kuigi seda on võimalik teha ka kohtumenetluse etapis (nt kui kannatanu annab nõusoleku lepitusmenetluse kohaldamiseks alles kohtumenetluses). Kuna lepituse eelduseks on prokuratuuri taotlus, peab kohus lepitusmenetlusse suunamise määruse tegemisel arvestama prokuratuuri seisukohaga.¹⁰⁴

Lepitusmenetluse osalised on kannatanu, kahtlustatav või süüdistatav ning alaealise või psüühikahäirega isiku puhul ka tema vanem, muu seadusjärgne esindaja või eestkostja. Eesti õigusruumi lepituse toonud eelnõu seletuskirjas nenditi, et lepitusmenetluse olemuse ja eesmärgi tõttu ei ole kaitsja selle kohtuvälise menetluse osapooleks. Kaitsja saab oma kaitsealusele osutada õigusabi lepitusmenetluse kohaldamise nõusoleku andmise suhtes, samuti lepituskokkuleppe sõlmimise osas, kuid tal ei ole õigust võtta osa kohtumistest lepitaja juures.¹⁰⁵

Lepitusmenetlus koosneb järgmistest osadest: juhtumi jõudmine lepitajani, kontakt lepitamise pooltega, lepitamise korraldamine, kokkuleppe tegemine, kokkuleppes toodud kohustuste täitmise

¹⁰² Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Koostanud E. Kergandberg, P. Pikamäe. Tallinn 2012, lk 490.

¹⁰³ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ... (viide 98), p 3.2.2.3 „Lepitusmenetlus“

¹⁰⁴ *ibidem*

¹⁰⁵ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku.... (viide 98), p 3.2.2.3 „Lepitusmenetlus.“

jälgimine ning tulemuste teatamine menetlejale.¹⁰⁶ KrMS § 2032 järgi saadab prokuratuur või kohus lepitusmenetluse rakendamise määruse lepitajale lepitamise korraldamiseks. Lepitaja vormistab leppimise kirjaliku lepituskokkuleppena, millele kirjutavad alla kahtlustatav või süüdistatav ja kannatanu ning alaealise või psüühikahäirega isiku seadusjärgne esindaja või eestkostja. Lepituskokkulepe peab sisaldama kuriteoga tekitatud kahju heastamise korda ja tingimusi. Lepitaja saadab prokuratuurile lepituse käiku kirjeldava aruande, leppimise korral lisatakse aruandele lepituskokkuleppe koopia. Pärast kriminaalmenetluse lõpetamist kontrollib lepitaja kohustusena kinnitatud lepituskokkuleppe tingimuste täitmist. Lepitajal on õigus nõuda kohustuse täitmist kinnitavate dokumentide ja teabe esitamist. Kohustuse täitmisest või täitmata jätmisest teavitab lepitaja prokuratuur.¹⁰⁷ Lepitajal on õigus prokuratuuri või kohtu loal ja tema määratud ulatuses tutvuda kriminaalasja materjalidega. Kohus või prokuratuur võib lepitaja välja kutsuda suuliseks küsitlemiseks, et selgitada lepitusmenetluse kokkuleppe sisu.¹⁰⁸

KrMS § 2031 järgi ei või mistahes kohustuse täitmise tähtaeg ületada kuut kuud ning kohustuste täitmise üle teostab järelevalvet lepitaja. Kui isik, kelle suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud leppimise tõttu, ei täida talle pandud kohustusi, uuendab prokuratuuri taotlusel kohus kriminaalmenetluse oma määrusega. KrMS reguleerib vaid õiguslikult olulisi menetlusetappe kriminaalasjades, lepitusemenetlust kui protsessi reguleerib ohvriabi seadus¹⁰⁹, mille § 63 sätestab, et lepitusteenus on KrMS §-s 2032 sätestatud lepitusmenetluse korraldamine ja selle tulemusena sõlmitud kirjaliku kokkuleppe tingimuste täitmise kontrollimine.

Lepitusteenus loodi alternatiivina muude menetlusliikide kõrvale ning kriminaalmenetluse raames lepitamine on tehtud Sotsiaalkindlustusameti ülesandeks. Lepitusteenuse läbiviimise korra järgi määrab Sotsiaalkindlustusamet viie tööpäeva jooksul lepitusmenetluse rakendamise määruse registreerimisest arvates lepitusteenust osutava ametniku, teavitades sellest prokuratuuri või kohut. Lepitusmenetluse alustamiseks võtab lepitaja ühendust kannatanu ja kahtlustatava või süüdistatavaga ning piiratud teovõimega isiku puhul tema seadusliku esindajaga. Ta kontrollib lepitamise alguses poolte nõusolekut lepitusmenetluseks ning selgitab neile lepitusmenetluse eesmärki ja käiku; teavitab pooli lepitusmenetluse katkestamise ja lepituskokkuleppe rikkumise tagajärgedest; lepitaja õigusest kontrollida kohtu või prokuratuuri kinnitatud lepituskokkuleppe

¹⁰⁶ Kriminaalmenetluse seadustik (viide 106), lk 492.

¹⁰⁷ KrMS § 2032 lg 3–5.

¹⁰⁸ K. Valma jt (viide 101), lk 99.

¹⁰⁹ Ohvriabi seadus [RT I 2004, 2, 3](#)

tingimuste täitmist ning muudest lepitusmenetluses tähtsust omavatest asjaoludest. Kohtumisi lepitaja, kannatanu ja kahtlustatava või süüdistatava vahel peab toimuma vähemalt kaks, lisaks lepitaja ja mõlema poole individuaalkohtumised enne ühiskohtumisi. Kahe kuu jooksul sõlmitakse poolte vahel kirjalik lepituskokkulepe, mis vormistatakse kolmes eksemplaris: üks eksemplar jääb kannatanule, üks kahtlustatavale või süüdistatavale ning üks lepitajale.¹¹⁰

Juhul kui mõnega pooltest ei ole võimalik kontakti saada, teavitab lepitaja sellest prokuröri. Samuti, kui enne lepituskokkuleppe sõlmimist on selgunud asjaolud, mille tõttu ei ole lepitusmenetluse jätkamine võimalik, peab lepitaja saatma prokuratuurile ettekande, kus on kirjas asjaolud, mille tõttu ei ole võimalik lepitusmenetlust teostada.¹¹¹

Lepituskokkuleppes toodud kohustuste täitmise kontrolli eest vastutab lepitaja, kohus ja prokuratuur jälgivad eelkõige lepitamise õiguspärasust. Kohus ja prokuratuur võivad kriminaalmenetluse võimaliku taastamise mõttes tähtsana kinnitada vaid osa kokkuleppe tingimusi, misjärel teostab lepitaja kontrolli vaid nende punktide üle.¹¹²

Lepitusprotsessi raames vaadatakse lepitaja abiga süvitsi konkreetset juhtumit, üht menetlust ning sageli jäetakse varasemad konfliktid vaatluse alt välja, sest need võiksid segada konkreetse menetluse rahumeelset käiku. Lepitusmenetluse keskmes on kuriteoni viinud põhjuste väljaselgitamine, kuriteo kahjulike tagajärgede tuvastamine, kuriteo heastamise võimaluste otsimine ning selle kohta kokkuleppe saavutamine ohvri ja kurjategija vahel. Kokkulepe peab sisaldama kuriteoga tekitatud kahjude heastamise korda, aga pooled võivad kokku leppida ka muudes kohustustes, mida ei ole seaduses mainitud, kuid mis ei ole vastuolus muude seaduste ja heade kommetega. Kokkulepe võib lisaks varalise ja moraalse kahju hüvitamisele sisaldada reaaltoiminguid või teatud tegevustest hoidumist. Kokkuleppele laienevad lepinguõiguse üldnormid, mistap võib kannatanu tingimuste täitmata jätmisel pöörduda õiguskaitse saamiseks tsiviilkohtusse.¹¹³ Kui kriminaalmenetlus kokkuleppe tingimuste rikkumise tõttu uuendatakse, jääb sõlmitud kokkulepe siiski jõusse ja kannatanul on õigus nõuda lepingu täitmist.¹¹⁴

¹¹⁰ K. Valma jt (viide 101), lk 94.

¹¹¹ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku... (viide 98), p 3.2.2.3 „Lepitusmenetlus“.

¹¹² Kriminaalmenetluse seadustik (viide 106), lk 494.

¹¹³ Kriminaalmenetluse seadustik (viide 106), lk 494.

¹¹⁴ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku... (viide 98), p 3.2.2.3 „Lepitusmenetlus“.

2.2. Lepitusmenetluse rakendamispäktika vägivalla kuritegude puhul

Kriminaalmenetluses on riigid lepituse poolte võrdsuse tagamiseks kasutanud erinevaid lähenemisi, sh piiranud kuritegusid, mille puhul lepitamine üldse võimalik on, või tõmmanud vanuselisi piiranguid lepitamise kasutamiseks. Peamine põhjus selleks on, et protsessi käigus ei tohi kannatanu sattuda uuesti ohvriks. Justiitsministeeriumi analüüsist selgub, et näiteks Ungaris peetakse kriminaalmenetluses lepitamist sobivaks viisiks peresiseste konfliktide lahendamisel, sest seeläbi saab vähendada kannatanute teisest ohvristamist (välistatud on lepitusmenetluse kasutamine korduvalt samalaadse teo toimepanija puhul). Iirimaal, Tšehhis ja Luksemburgis on lepitusmenetluse kasutamine perevägivalla juhtumites välistatud. Belgias ja Rootsis on lepitusmenetluse kasutamine perevägivalla juhtumites küll lubatud, aga päktikas peetakse seda pigem ebasobivaks lahendusviisiks.¹¹⁵

Eestis sai kriminaalmenetluse raames lepituse kasutamine võimalikuks 2007. aastal, kui jõustusid KrMS asjakohased muudatused. Justiitsministeeriumi 2010. aasta analüüsist selgus, et ligi 60% kõikidest kriminaalmenetluse raames korraldatud lepitustest on seotud perevägivalla juhtumitega. Võrdlusena võib tuua, et Soomes on sama näitaja 17%.¹¹⁶ Alates lepitusteenuse rakendumisest on kriminaalmenetluse raames korraldatud lepitusmenetluste arv järjepidevalt suurenenud.¹¹⁷

2010. aasta Eesti perevägivalla lahendite menetluspäktika analüüsist selgub, et lepitusmenetluses sõlmitud kokkuleppe sisuks on enamasti olnud kohustus käituda viisakalt ja hoiduda vägivallast.¹¹⁸ Sageli määratakse karistusena rahalisi kohustusi, kohustust mitte tarvitada alkoholi ja narkootilisi aineid, osaleda teraapiates või ravil. Analüüsist selgub, et lepitusmenetluse käigus saab kahtlustatavale määrata kohustusi, mida teistel juhtudel ei saa ning kannatanul on oluline osa

¹¹⁵ U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 12. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kriminaalmenetluse_lopetamine_leppimise_tottu_justiitsministeerium._2010.pdf (04.04.2019)

¹¹⁶ K. Valma jt (viide 101), lk 95.

¹¹⁷ U. Klopets, A. Leps, J. Salla. Menetlus ja tulemused. – Kuritegevus Eestis 2012. Kriminaalpoliitika uuringud 17. Tallinn: Justiitsministeerium 2013, lk 37. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/17_kuritegevus_eestis_2012_0.pdf (16.04.2019).

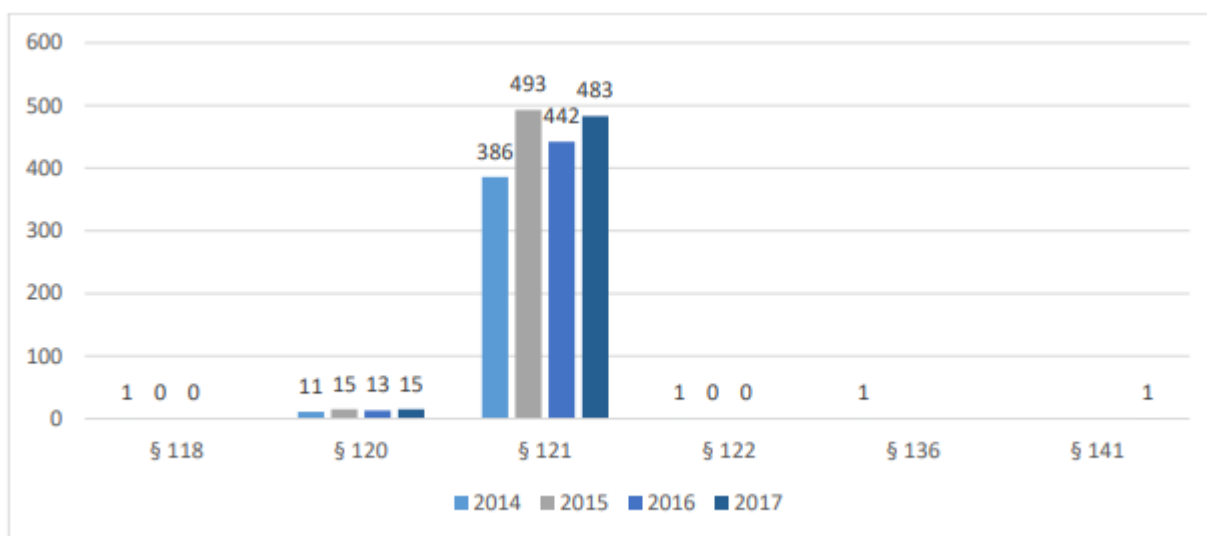
¹¹⁸ J. Salla, L. Surva. Perevägivallatsejate retsidiivsus. Tallinn: Justiitsministeerium 2012, lk 6. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57654/Perev%EA4givallatsejate+retsidiivsus.pdf> (13.04.2019).

mõjutusvahendite määramise. ¹¹⁹ Aastatel 2007–2010 olid lepitusmenetlusse suunatud kahtlustatavatest 90% (430) mehed ning 10% (49) naised.¹²⁰

Eestis kasutatakse kriminaalmenetluse raames lepitamist perevägivalla juhtumite puhul sageli. Kuigi lepitamine perevägivallaasjades on vaieldav, näitab perevägivallatsete retsidiivsuse analüüs, et lepitusmenetluse läbinud vägivallatsete retsidiivsus on väiksem kui näiteks vanglakaristuse saanutel (15% vs. 24%).¹²¹ Praktikas on lahtine, kuidas on tagatud vägivalla lõppemine pärast lepituskokkuleppe elluviimiseks antud kuut kuud. Puuduvad analüüsid selle kohta, kas pärast kuuekuulise n-ö katseaja läbimist vägivald peres lakkab.

Viimaste uuringute ja aruannete põhjal võib teha järelduse, et lepitusmenetlust kui ühte võimalikku lähisuhtevägivalla juhtumite lahendamise viisi kasutatakse Eestis palju.

Joonis 1. Lepitusmenetluse rakendamine lähisuhtevägivalla juhtumites.

Allikas: PPA arendusosakonna analüüsibüroo

Joonisest 1 selgub, et kehalise väärkohtlemise puhul rakendatakse lepitusmenetlust stabiilselt: 2017. aasta lepitusmenetluste arv (483) jäi 2015. aasta tasemele (493). Kui arvesse võtta 2017. aastal registreeritud lähisuhtevägivallakuritegude arvu – hinnanguliselt 2632 (2016. aastal 3017, 2015. a – 2997 ja 2014. a – 2721 kuritegu),¹²² võib teha järelduse, et iga viies lähisuhtes toime

¹¹⁹ K. Kruut (viide 102), lk 38.

¹²⁰ U. Klopets, K. Tamm (viide 119), lk 8.

¹²¹ J. Salla, L. Surva (viide 122), lk 4.

¹²² Kuritegevus Eestis 2017. Tallinn 2017, lk 41. Arvutivõrgus kättesaadav:

pandud vägivalda kuritegu lahendatakse lepitusmenetluse raames. See tähendab seda, et vägivalda juhtumi osapooltele antakse võimalus käitumismudel ümber hinnata ja lahendada tekkinud olukord kohtuväliselt lepitaja juures.¹²³

Ka endine riigi peaprokurör Norman Aas on ülevaates Riigikogu põhiseaduskomisjonile tõdenud, et lepitusmenetlust hakati kohe algusest aktiivselt rakendama perevägivaldajuhtumeid lahendavate prokuröride poolt ja nii on see ka praegu. Lepitusmenetluste arv on kiiresti kasvanud ja sel viisil lahendatakse täna umbes 5% kõigist kriminaalasjadest, kus kahtlustatav on välja selgitatud. Samas on Eestis lepitusmenetlus rakendunud võrreldes muu maailmaga üsna teistmoodi. Kui mujal rakendatakse seda meetet palju alaealiste ja varavastaste kuritegude puhul, ning alles arutatakse, kuidas kasutada seda keerukamates olukordades, siis Eestis on see levinud eelkõige täisealiste vägivaldajakurjategijate puhul.¹²⁴

Kuigi statistilised andmed näitavad, et lepitusmenetlust kasutatakse järjest rohkem ja just prokuratuurides, siis Justiitsministeeriumi tellitud karistushinnangute uuringust nähtub, et kõige vähemtähtsaks peavad osapoolte lepitamist politseinikud ja elanikud (67% ja 69%). Politseinike lepitusmenetlusse kriitilise suhtumise põhjenduseks on väiksem usk osapoolte lepitamise, mis tuleneb nende vahetust kogemusest kurjategijatega, mistõttu nende usk inimeste omavahelisse rahumeelsesesse leppimisse on väiksem. Elanike jaoks aga võib lepitamine karistuse alternatiivina tunduda kas liiga uudne või ebaõiglane ohvri seisukohalt (et kurjategija justkui jääks siis karistuseeta) ning ka arusaamatu, justkui karistusest pääsemisena).¹²⁵

2.3. Lepitusmenetluse poolt ja vastu argumendid

Sõltumata konkreetsest kuriteost või selle liigist on oluline iga üksikjuhtumi puhul kaaluda

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.Pdf (10.04.2019).

¹²³I. Tsugart. Lepitusmenetluse kui taastava õiguse siire lähisuhtevägivalda kriminaalasjades. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tallinn 2018, lk 43. Arvutivõrgus kättesaadav: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/61125/tsugart_ma_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (15.04.2019).

¹²⁴Aas N., Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile. – Juridica, 2014/ 7, lk 542.

¹²⁵M. –L. Sööt, J. Salla, J. Ginter. Karistushinnangud. Kokkuvõte Eesti elanike, politseinike, prokuröride ja kohtunike karistushinnangutest. 2014, lk 13. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/karistushinnangud_kokkuvote_eesti_elanike_politseinike_prokurorid_e_ja_kohtunike_karistushinnangutest.pdf (08.04.2019).

lepitamise otstarbekust ning veenduda poolte nõusolekus lepitusprotsessiks. Praktikas esineb probleeme mõlema aspektiga.

On leitud, et lepitamine võimaldab ohvri suuremat kaasamist otsustusprotsessi, suurendab inimeste osalus- ja turvatunnet ning vähendab kuriteoga kaasnenud pingeid, hirmu, viha jms tundeid, mis võivad äärmuslikel juhtudel viia omakohtuni. Lepitusmenetluse abil on võimalik saavutada ausam ja objektiivsem kuriteoga tekitatud kahju hüvitamine ning kannatanu õiguste ja huvide kaitse.¹²⁶ Eelnõu 939 SE I seletuskirjas on lisaks öeldud, et leppimise puhul kaasatakse kannatanu karistusõiguse eesmärkide saavutamisse. See on oluline eelkõige karistuse mõistmise seisukohast.¹²⁷ Seetõttu lisati eelnõuga KarS § 57 lõikesse 1 punkt 9, kus uue karistust kergendava asjaoluna nähti ette kannatanu ja kahtlustatava leppimine, kuigi see ei pea olema toimunud lepitusmenetluse raames.¹²⁸

Istanbuli konventsiooni¹²⁹ artiklis 48 on eraldi välja toodud, et vältida tuleb kohustuslikke kohtuväliseid menetlusi, sh lepitamist lähisuhtevägivalla juhtumites. Ka Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/29/EL¹³⁰ 18 sätetab, et kuna lähisuhetes toime pandud vägivalla puhul on kurjategijaks isik, keda ohver peaks saama usaldada, siis võivad ohvrid vajada erilisi kaitsemeetmeid. Direktiivis on lisaks kirjas, et lepitava õigusemõistmise teenused, nagu lepitus ohvri ja kurjategija vahel, pere ja lähikondlaste nõustamine ja kogukondlik karistuse määramine, võivad olla kuriteoohvrile suureks abiks, kuid selliste teenuste osutamisel on vaja kaitsemeetmeid, et ära hoida uut või korduvat ohvriks langemist ja hirmutamist. Selliste teenuste osutamisel tuleks eelkõige arvesse võtta kuriteoohvri huve ja vajadusi, leevendada talle osaks saanud kahju ja vältida edasise kahju tekkimist.¹³¹

Autor leiab, et kohustusliku lepitusmenetluse keeld on mõistlik, sest vatsavalt taastava õiguse põhimõtetele peab menetlus lähtuma tema soovidest ning kohustlik lepitus seda kindlasti ei täida.

¹²⁶ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse... (viide 98), p 2 „Seaduse eesmärk“.

¹²⁷ *Ibidem*

¹²⁸ *Ibidem* (viide 98), p 3 „Eelnõu sisu ja võrdlev analüüs“.

¹²⁹ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention). Arvutivõrgus kättesaadav: www.coe.int/conventionviolence (07.04.2019).

¹³⁰ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/29/EL, 25. oktoober 2012, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK.

¹³¹ *Ibidem* Preambul p 46.

Kuigi lepitamise eesmärk on vähendada pingeid poolte vahel, saavutada häid tulemusi, parandada vastastikuseid suhteid ja selle kaudu suhteid laiemas kogukonnas¹³², tuleb iga juhtumi puhul süüvida ja kaaluda asjaolusid põhjalikult,

Kanadas on uuringute põhjal leitud, et lepitusmenetlus toimib hästi madala konfliktitasemega paaride puhul, kuid ei sobi lähisuhtevägivalla juhtumitel. Küsitav on õiglus ja kokkulepete läbipaistvus ning piisavate menetluslike kaitsemeetmete olemasolu ebavõrdse positsiooniga isikute korral. On tekkinud kahtlused mõnede lepitajate oskustes ja väljaõppes.¹³³

Perevägivalla juhtumite lepitusmenetluse vastaste põhiliseks argumendiks on see, et lepitus ei suuda perevägivalla juhtumite puhul tasakaalustada poolte positsioone. Ühtlasi ei suuda väärkohtlemise ohvrid tihti oma vajadustes ja nõuetes selgusele jõuda või neid adekvaatselt väljendada ega oska oma vajadusi seada kõrgemale abikaasa omadest. Olulist rolli mängib hirm ja sõltuvussuhe. Kui ohver esitabki edukalt oma nõudmised vastaspoolele, pole tal tihtilugu usku lepitusmenetluse tulemisse ja ta eeldab, et vastaspool ei väärtustaks niikuinii saavutatavat kokkulepet. Kuna lepitaja peab olema ja jääma neutraalseks ning arvestama võimalikult palju mõlema poole huvidega, võib tekkida olukord, kus väärkohtleja jätkab menetluse kestel ohvriga manipuleerimist ning kontrollib teda jätkuvalt, suurendades ohvri abituse seisundit veelgi.¹³⁴

Traumade all kannatanud inimesed on sageli eriti haavatavas seisundis. Kannatanul ilmnevad, sõltuvalt konkreetsest olukorrast kas suuremal või väiksemal määral, posttraumaatilisele stressihäirele (PTSH) või ägedale stressihäirele omased või lähedased kehalised ja meelelised reaktsioonid. Kohtumine isikuga, kes on olnud traumaatiliste kannatuste põhjustaja, võib taaskäivitada traumat kordava läbielamise. Organism annab signaali, et inimene on endiselt traumaatilises protsessis, ja see halvab nii keha kui ka psüühika.¹³⁵

Seega võib lepitusmenetlus, mis peaks oma olemuselt soosima poolte positsioonide võrdsust ning võimaldama ohvrile kahju heastamise, kalduda hoopis väärkohtleja kasuks. Ühtlasi ei ole ohvrile tagatud lepitusmenetluse käigus samaväärset kaitset, nagu tal oleks kohtumenetluses. Arvatakse

¹³² K. Valma jt (viide 101), lk 100.

¹³³ F. Wasoff. Dealing with child contact issues: a literature review of mechanisms in different jurisdictions. Centre for Research on Families and Relationships, University of Edinburgh. 2007, lk 17. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www2.gov.scot/Resource/Doc/201147/0053739.pdf> (08.04.2019).

¹³⁴ A. Fuchs. Considering the needs of domestic violence victims: the exceptions to Minnesota's alternative dispute rule 11. The Battered Women's Justice Project. 2011, lk 4.

¹³⁵ K. Valma jt (viide 101), lk 101.

ka, et lepituse kasutamine perevägivalda juhtumites võib hiljem süvendada füüsilise ja psühholoogilise vägivalda jätkumise riski.

Ühtlasi kardetakse, et lepitusmenetlus võib inimlikustada väärkohtleja käitumist, mis saadab nii väärkohtlejale kui ka ohvrile väär signaali, et konkreetne tegu oli mingil moel mõistetav. Neutraalsel lepitajal ei ole autoriteeti, mis annaks väärkohtlejale mõista, et talle määratud kokkuleppe tingimused on otseselt tema sooritatud tegude tulemus. Ühtlasi ei pea väärkohtleja võtma vastutust oma sooritatud teo eest, kuigi ta peab ohvrile tekitatud kahju heastama ning üldjuhul ka vabandama. See aga ei anna paraku mingit kindlat tagatist, et ta tulevikus samasuguseid tegusid toime ei pane.¹³⁶

Lisaks perelepituse küsitavale sobivusele lähisuhtevägivalda juhtumite puhul tuuakse eespool viidatud uuringutes probleemidena välja lepitajate professionaalsuse ja eriväljaõppe olulisus. Eri uuringute analüüsis välja lepituse läbinute protsessi ja tulemusega rahul olematuse põhjused.¹³⁷ Mõned osalised arvasid, et lepitaja teeb lõpliku otsuse või et lepitus on üks nõustamise vormidest. Samuti väljendasid lepituses osalenud naised sagedamini tunnet, et neid oli endine elukaaslane kokkuleppeks survestanud, nad tundsid end ebamugavalt oma tundeid väljendades, nad tundsid viha mitme sessiooni käigus ning lepitaja oli nii jõuline, et kokkuleppe tingimused pandi neile ette.¹³⁸

Ver Steegh vastab küsimusele, kas väärkohtlemise ohvrid võiksid lahkumineku olukorras kasutada lepitust, et mõnedel juhtudel on vastus „ei“, teistel „võib-olla“ eeldusel, et lepitus on vabatahtlik ja eri oskustega lepitaja kasutab spetsiaalset lähenemist. Isegi siis peab otsus lepituse kasutamise kohta arvestama ohvri erilist olukorda ja reaalseid võimalusi. Otsus tuleb teha juhtumi põhjal pärast ohvriga konsulteerimist. Lepitust tuleks pakkuda ühe võimalusena teiste seas. Ohvrid peavad olema informeeritud valikuvõimalustest, teavitatud valikute plussidest ja miinustest ning nõustatud, milline valik võib tulla neile kasuks.¹³⁹

¹³⁶ A. Fuchs (viide 138), lk 5.

¹³⁷ L. A. Shaw (viide 93), lk 449.

¹³⁸ L. A. Shaw (viide 93), lk 499–450.

¹³⁹ N. Ver Steegh. Wes, No, and Maybe: Informed Decision making about Divorce Mediation in the Presence of Domestic Violence. – William & Mary Journal of Women and the Law 2003 (9) 2, art 2.
<https://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1173&context=wmjowl>

3. EAKATE VÄÄRKOHTLEMISE JA LEPITUSMENETLUSE KOHALDAMISE PROBLEEMID OHVRINÕUSTAJATE PRAKTIKAS

3.1. Empiirilise uurimingu ülevaade

Eesti kui ühe Euroopa Liidu liikmesriigi kohustus on otsida võimalusi lepitusmenetluse soodustamiseks kriminaalasjades, mis kujutavad endast isiklike või kogukondlike tülisid, mille menetlemine kriminaalkorras tekitaks üksnes rohkem pingeid või põhjustaks riigi ülemäärase sekkumise eraasjadesse.¹⁴⁰ Seega on Eesti kriminaalpoliitika põhialustes kuni aastani 2030 seatud eesmärgiks võimalikult paljude süüteo menetlusjuhtumite puhul ohvri ja kurjategija lepitamine.¹⁴¹

Alates lepitusmenetluse regulatsiooni jõustumisest 2007. aastal on lepitusmenetluste arv Eestis järjepidevalt suurenenud. Lepitusmenetluste suunatud kriminaalasjades domineerivad vägivallakuriteod ning nendest omakorda vägivallakuriteod pereliikmete vahel.¹⁴² Samas peetakse perevägivalla juhtumeid nii mõneski riigis sedavõrd raskeks kuriteoks, mille osapooli lepitada ei tohi. Istanbuli konventsiooni kohaselt, mis jõustus Eestis 01.02.2018. aastal, on mis tahes vägivalla vormi korral keelatud kohustuslik alternatiivne vaidluse lahendamine, sealhulgas vahendamine ja lepitamine.¹⁴³ Selleks, et karmistada suhtumist ja reageerimist lähisuhte vägivalla korral lisati karistusõigusse revisjoni käigus 01.01.2015. kehtima hakanud KarS § 121 lg 2 p 2, lähi- või sõltuvussuhtes toime pandud väärkohtlemise tunnus.¹⁴⁴ Lisaks sätestab KarSi üldosa karistuse mõistmisel raskendava asjaoluna süüteo toime pannud isiku, kes on süüdlase pereliige, elab temaga koos või on süüdlasest muul viisil perekondlikus või majanduslikus sõltuvuses § 58 p 4 alusel ja noorema kui 12- aastase, raseda või kõrges eas isiku suhtes § 58 p 3 alusel. Seega on kõik vägivalla/väärkohtlemise erinevad vormid KarSis esinevad kuriteokoosseisud selle normiga kaetud.

Töö empiirilise osa eesmärk on poolstruktureeritud ekspertintervjuude abil leida vastused püstitatud uurimisküsimustele. Peamised uurimisküsimused puudutavad eakate väärkohtlemise

¹⁴⁰ Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus 2001/220/JSK ohvri seisundi kohta kriminaalmenetluses, art 10 p 1.

¹⁴¹ Inimkeskne ja nutikas kriminaaljustiitsüsteem ja kuriteoennetus Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030, Justiitsministeerium 2018.

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/kriminaalpoliitika_pohialused_aa_stani_2030.pdf lk 4

¹⁴² A. Ahven, U. Kolpets jt. Kuritegevus Eestis 2012, lk 37.

¹⁴³ Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon, (Istanbuli konventsioon) art 48 p 1.

<http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/conventionviolence/convention/Convention%20210%20Estonian.pdf>

¹⁴⁴ Karistusseadustiku ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. Justiitsministeerium

probleemi ulatust, dünaamikat, avastamist ja menetlemist. Kuidas intervjueeritavad suhtuvad lepitusmenetlusse kui ühe võimaliku menetlusliigi rakendamist eakate väärkohtlemise juhtumite puhul, arvestades selle kuriteoliigi eripära.

Uurimisküsimusi arvesse võttes kavandas töö autor ekspertintervjuud ohvriabitöötajatega, kes oma igapäevatoos puutuvad kokku perevägivalla juhtumitega ja lepitusmenetluse läbiviimisega. Intervjueeritavateks olid naiste tugikeskuste töötajatega, kes on pühendunud vägivalla all kannatavate naiste toetamisele ning oma praktikas puutunud kokku eakate vastu suunatud väärkohtlemisega.

Lähtuvalt uurimistöö eesmärgist on autor püstitanud järgnevad uurimisküsimused:

Kuivõrd on eakate väärkohtlemine levinud? Kuivõrd varjatud see on?

Mis on põhilised probleemid selle kuriteoliigi registreerimise ja menetlemisega seoses?

Kuivõrd kriminaaljustiitsia süsteem (k.a. ohvriabi) saavad lahendusi leida.

Mida oleks olukorra parandamiseks vaja ning kuidas saaks siin aidata taastava õiguse lähenemine?

Käesolev magistritöös analüüsib, lähtudes laialdasest teooriast, eakate väärkohtlemise probleemi ulatust Eestis ning riigipoolset valmisolekut ohvriteni jõudmisel ja juhtumitega tegelemisel arvestades, et vanuritel on õigus väärrikale elule. Kuidas käsitletakse eakate väärkohtlemise juhtumeid võrreldes perevägivalla juhtumitega ning kuidas sobib lepitusmenetlus sellise vägivalla liigi puhul.

Uuringu lähtekohaks on teoreetilised käsitlused eakate väärkohtlemisest ja lepitusmenetluse õiguslik regulatsioon ning selle rakendamise eakate väärkohtlemise puhul. Teoreetilistest käsitlustest ning töö autori enda praktilistest kogemustest lähtuvalt on püstitatud uurimisküsimused ja hüpoteesid. Teoreetilisi käsitlusi saab siin käsitada, kui esialgseid arusaamu uuritavast objektist, mis uuringu käigus muutuvad ja täpsustuvad vastavalt sellele, kuidas intervjueeritavad intervjuude käigus oma hinnanguid, seisukohti, kogemusi ja arvamusi avaldavad. 73 Kogutud empiirilise materjali põhjal on järgmises alapeatükis tehtud uurimistulemustest uurimisobjekti käsitlev analüüs. Empiirilise uuringu eesmärk on tulemusi analüüsida ja võrrelda ning edasi arendada teooriat uurimisobjektist, kas lepitusmenetlus on eakate väärkohtlemise, arvestades selle kuriteo liigi eripära, juhtumite puhul sobiv menetlusliik. Empiirilisele uuringule eelnenud teooria annab

uurimisobjektist laia seletusliku raamistiku, mis läbiviidud intervjuude tulemusel täiustub ning mõned seisukohad ümber lükkab või mõnda seisukohta kinnitab.¹⁴⁵

Empiirilise uurimuse läbiviimiseks on kasutatud kvalitatiivset lähenemisviisi. Töö autori püstitatud uurimisküsimused nõuavad paindlikku lähenemisviisi, mida kvalitatiivne uurimismeetod pakub. Kvalitatiivse uuringu üks traditsiooniline andmete kogumise viise on intervjuude läbiviimine. Intervjuu annab võimaluse koguda uurimisandmeid intervjuueeritavate loomulikus keskkonnas ning küsida lisaks planeeritud küsimustele ka täpsustavaid küsimusi vastavalt vestluse arengule.¹⁴⁶

Kvalitatiivne uurimus sobib tegeliku olukorra mõistmiseks ja seletamiseks. Uuritakse inimeste kogemuste olemust ja seda, mis tähenduse nad ise oma kogemusele annavad. Kasutatav meetod on valitud välja eelkõige kuna see aitab kõige vahetumalt koguda uurimisandmeid, neid analüüsida ja saada vastused uurimisküsimustele. Kuna kvalitatiivse uurimistöö aluseks on eelkõige tegeliku elu kirjeldamine ja tõsiasjade väljatoomine.¹⁴⁷

Magistritöö autor viis ohvriabitöötajatega läbi poolstruktureeritud intervjuud, mis tähendab, et eesmärk oli küsida intervjuueeritavalt püstitatud uurimisküsimused, kuid küsimuste kuju ja esitamisjärjestus ei olnud rangelt kindlaks määratud. Uurimuslik intervjuu on teaduslik meetod. Käesoleva töö jaoks valitud poolstruktureeritud intervjuu eeliseks teiste andmekogumisintervjuude ees on meetodi paindlikkus, mis võimaldab andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida.¹⁴⁸ Üheks poolstruktureeritud intervjuu vormiks on eksperdiintervjuu. Kuivõrd ohvriabi töötajad on valdkonnas, mida töö autor uurib, eksperdid ning nende praktiline kogemus juhtumitega tegelemisel aitab täita uuringu eesmärki, otsustas autor kasutada uuringute vormina eksperdiintervjuud.¹⁴⁹ Intervjuud kestsid orienteeruvalt 40 kuni 75 minutit. Hilisemaks transkribeerimiseks on intervjuud lindistatud diktofoni abil. Transkribeerimiseks on kasutatud Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech programmi.¹⁵⁰

Ohvriabitöötajatega läbiviidud intervjuude eesmärk on teada saada, millised on praktikas ette tulnud juhtumid ning kas ja kuidas eristatakse eakate väärkohtlemist perevägivallast. Milline on

¹⁴⁵ lk 55 Laherand.

¹⁴⁶ M-L. Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis, lk 177. Tallinn: OÜ Infotrükk, 2008.

¹⁴⁷ L. Öunapuu. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool 2014, lk 53.

¹⁴⁸ M-L. Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis, lk 177

¹⁴⁹ M-L. Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis, lk 180.

¹⁵⁰ <http://ebooks.iospress.nl/volumearticle/50297> Transkribeerimisprogrammi tutvustus

lepitusmenetluse praktika eakate väärkohtlemise juhtumite puhul, arvestades nende juhtumite spetsiifikat. Praktiline probleem siinkohal on teada saada, kuna lepitusmenetlus on laialdaselt kasutatav menetlusliik perevägivalda juhtumite puhul, kas lepitusmenetlus on kohane menetlusliik ka eakate väärkohtlemise juhtumite puhul ning milised on selle kohaldamise alused, tingimused ja piirangud intervjueeritavate hinnangul.

Kriminaalmenetluse raames lepitusmenetlusega kokkupuutunud inimeste hulk ei ole suur. Autor soovis intervjueerida võimalikult paljusid ohvriabi töötajaid ja lepitajaid, kes puutuvad oma töös kokku eakate väärkohtlemisega. Lepitusmenetlusega on kriminaalmenetluse raames kokku puutunud ohvrid, süüdistatavad, prokurörid, kohtunikud ning ohvriabitöötajad, kes viivad lepitusi läbi. Magistritöö autor viis ajavahemikul märts-aprill 2019 läbi 8 intervjuud empiiliste andmete kogumiseks. Valimisse kuulus 6 ohvriabitöötajat ja 2 naistetugikeskuste töötajat, kes oma igapäevatöös puutuvad kokku perevägivalda ja eakate väärkohtlemise juhtumite menetlemisega ning on neil juhtudel vähemal või rohkemal määral kohaldanud lepitusmenetlust. Valimi koostamisel, et teada saada ka mitte-ametlikest juhtumitest, lähtus autor eeldusest, et ohvriabi ja naiste tugikeskusega võtavad ühendust ka need isikud, kes ei soovi või ei taha pöörduda politseisse ametliku kaebusega ning lisaks nõule, on võimalik jääda anonüümseks.

Töö autor võttis meili teel ühendust kõikide Eesti piirkondade ohvriabitöötajatega v.a. saared. Kuna meilidele vastas vaid mõni üksik siis peale viisakat ooteaega, võeti ühendust telefoni teel. Antud teemal rääkima olid nõus Tallinna, Harjumaa, Tartu ja Põlva ohvriabitöötajad. Enamus ohvriabitöötajate intervjuusid on läbi viidud osalejate töökeskkonnas otsekohtumistena, üks kohtumine toimus Skype vestlusena. Intervjuud Tallinna ja Tartu naistetugikeskuste juhatajatega toimusid vabas keskkonnas osalejate poolt pakutud asukohas. Enne intervjueerima asumist tutvustas autor osalejatele magistritöö eesmärki ja uurimisprobleemi ning küsis luba lindistamiseks.

3.2. Analüüs ja tulemused

Käesolevas magistritöö osas analüüsib autor sihtgrupis läbi viidud poolstruktureeritud intervjuusid ning esitab nende põhjal selgunud uurimustulemused. Järgides konfidentsiaalsusreegleid, on intervjuudest välja jätnud isikuandmed ja nimed, mis võivad kahjustada intervjueeritavate või juhtumite anonüümsust. Anonüümsuse tagamiseks on autor uuringus osalejad märgistatud tunnustega: intervjueeritav 1, intervjueeritav 2, intervjueeritav 3 jne. Katkendid intervjuudest on

toodud kaldkirjas ning jutumärkides muutmata kujul. Sümboliga /--/ on tähistatud tsitaatidest väljajäetud osasid, ehk tsitaadist on võetud katkend.

Autor on analüüsinuud intervjuude põhjal saadud andmeid kvalitatiivse uurimismeetodiga ning kasutnud temaatilist analüüsi, et leida vastused töös esitatud uurimisküsimustele. Temaatiline analüüs on teksti taandamise protseduur, millega olemasolevad lõigud parafraseeritakse summeeritavateks lauseteks ja antud lausetest tuuakse omakorda välja võtmesõnad ning parafraaside abil luuakse kategooriate süsteem. Kategoriseerimise all mõistetakse mõtete koondamist ühe kindla teema alla.¹⁵¹ Olemasolevate andmete kodeerimiseks ja analüüsimiseks on autor jaganud poolstruktureeritud intervjuud küsimuste põhjal viide kategooriasse ning seejärel alamkategooriatesse.

Välja selgitatud kategooriad olid:

1. **Eakate väärkohtlemine** – intervjueeritava töökogemus; probleemi selgitamine; menetluse algus; tööprotsessi kirjeldus.
2. **Pöördumine** – Alakategooriad: Kes pöördub; suurusjärk ja latentsus; vägivala kestvus; erikohtlemine eakate väärkohtlemise puhul.
3. **Vägivald ja praktika** - Alakategooria: vormid, tüüpilise juhtumi kirjeldus, põlvkondadevaheline vs põlvkondadesisene vägivald, vägivallatseja tunnused.
4. **Risikafaktorid ja takistused** - Alakategooriad: kõrgem oht, takistused ja probleemid teatamisel; teooriad, tasandid. perekonnaliikmete hoiak, ohvri hoiak.
5. **Lepitusmenetlus** – Alakategooria: informatsioon juhtumi kohta; osapoolte teadmine ja ootused; vahendid (tingimused ja kontrolliaeg); prokuröride otsused ja koostöö; koostöö teiste asutustega.

Intervjuu esimese osa eesmärk oli kaardistada osalejate tööstaaz ja lepitusmenetluste läbiviimise kogemus, saada ülevaade tööprotsessi käigust ning eakate vastase väärkohtlemiste osakaal lähisuhtevägivalla juhtumite seas.

Osalejate tööstaaz varieerus 1 kuni 15 aastani. Üks osaleja oli ohvriabis alates selle loomisest 2004.aastast ehk juba 15 aastat. Kahe ohvriabitöötaja tööstaaz oli üks vaid aasta, kuid neil oli

¹⁵¹ Laherand 2008

varasem sotsiaalvaldkonna töökogemus lastekaitse ja inimkaubanduse ohvritega. Ohvriabitöötajate puhul uuris autor läbiviidud lepitusmenetlusi, tugikeskuse töötajatelt klientide arvu aasta kohta. Aasta keskmise juhtumite arvu saamiseks, jagas autor juhtumite arvu töötatud kuude arvuga. Aasta kõrgeim keskmine lepituste arv oli Ida-Harjumaa ohvriabitöötajal 42,9 ning madalaim Põlva ohvriabitöötajal 24 juhtumit. Naiste tugikeskuste klientide arv on oma piirkonna ohvriabiga võrreldes 10 korda suurem. Muidugi tuleb arvestada, et läbiviidud lepitusmenetluste arv on vaid osa ohvriabitöötajate tööst.

“/--/ pärast vaatan, et kui palju aastas umbes keskmine. Nüüd on erinevalt olnud, et alguses oli vähem siis... Ja nüüd on. Kuni möödunud aastani kasvas, möödunud aastal on jäänud stabiilseks. /-/ jah, et on olnud tendents sennapoole, et pigem alguses esimesel korral lepitusmenetlusse ja siis järgmisel-ülejärgmisel korral siis kohtusse./--/“

Intervjueeritav 4

See vastab ka statistikale, mis töös eespool välja toodud, et kuni 2017-nda aastani, lepitusmenetluste arv kasvas. Kahjuks eakate väärkohtlemisjuhtumite üle eraldi arvestust ei peeta ja juhtumid sisalduvad üldises LSV statistikas.

/--/ Kui ma nüüd näiteks perevägivaldaluksid nagu statistikast välja võtta, et kui palju seal on nagu eakate vastu suunatud, siis seda tegelikult meil üldse statistikat ei ole ja ma ei ole ise ka selle üle arvet pidanud./--/ I

ntervjueeritav 6

Autor palus intervjueeritavatel hinnata, kui suure osa nende LSV juhtumitest moodustavad eakate väärkohtlemised. Kui pooled intervjueeritavad hindasid keskmiseks 10%, kaks arvasid kuskil 20% ning Ida-Harjumaa ohvriabitöötaja isegi 30% kõigist juhtumitest. Üks ohvriabitöötaja ütles, et neist ei jõua üksi lepitusse, et temal 7 aasta jooksul ei ole küll ühtegi jõudnud. Kõik osalejad tunnistasid probleemi eksisteerimist, kuid nentisid et see on väga varjatud.

„/--/ Ma ei oska öelda numbriliselt, aga, aga nüüd ikkagi tuleb ette. ja kui mõelda, et mis on nagu eakas, et siin on võib-olla ka tegelikult viiskümmend pluss. Võib-olla ütleme puudega inimene ja siis värbuhtle on tema laps kes on siis ka täisealine, tahtsid ikka mõelda, ega tappika, inimesi selline kohtleja. Neid ei tule väga palju, aga neid on, neid on palju lihtsalt noh, paljudel põhjustel lihtsalt ei jõua..... Ütleme, kodust kaugemale./--/“

Intervjueeritav 6

Siinkohal tunnustab autor ohvriabitöötajate professionaalsust, eakate väärkohtlemise juhtumeit ei piiritleta lihtsalt vanusega vaid igale ühele lähenetakse persionaalselt ning tema vajadusi silmas pidades. Sama suhtumist oli tunda ka teiste osalejate puhul. Ehkki eakate väärkohtlemise juhtumeid on minimaalselt, saab öelda et ohvriabi töötajad on valdkonnaga hästi kursis ning omavad meetodeid, kuidas ohvrile läheneda ning abi pakkuda.

“/-/ üks asi jah, aga et suhtuda tuleb temasse selles mõttes teisiti, et sageli on see vägivald, mis pannakse toime eaka suhtes. /--/ Kuidas öelda seda peab oskama hinnata asju juhtumi asjaolude baasil ja just need. Toon sellise näite, et kui on tegemist eakaga, kes halvasti liigub käib kahe karguga ja tal on tugev Reumatoidartriit ehk iga liigutus tekitab temas valu. Kuid vanurile kui suur see valu võib olla on raske hinnata. /-/ Ja nüüd, kui sellist eakat inimest lükata lükata noh, nõndanimetatud kogemata, et ta kukub köögis kapi ja laua vahel, kust ta ise püsti ei saa, siis no ütleb siis nüüd see poeg või tütar, et ma lihtsalt lükasin.. Mis, te tahate öelda, et see on vägivald või?” Tegelikult arvestades seda inimese liikumise piiratus ja seda valu, mis talle tekitati./-/ See on minu, kui ohvrispetsialisti jaoks hästi räige vägivald./--/”

Intervjueeritav 4

Lepitusmenetlusse tulevad juhtumid prokuratuuri määrusega ja vahel võetakse ühendust läbi kriisiabitelefoni. Enamus teateid tuleb läbi politsei lähisuhtevägivalla infolehe näol, kui sündmuskohale on kutsutud politsei. Sinna peab kannatanu andma oma allkirja, et ta on andnud nõusoleku ohvriabitöötajal temaga ühendust võtta. Infoleht sisaldab asetleidnud lähisuhtevägivallajuhtumi lühikirjeldust ning annab teada ohvriabitöötajale informatsiooni, kes on ohver ja kes kahtlustatav.

“/-/ Tavaliselt tulevad need läbi politsei lähisuhete vägivalla infolehe näol. Et isiklikult selle aasta jooksul ei ole kordagi mulle helistanud keegi, nagu eakas, et kodus toimub sellist nagu juhtumit./--/”

Intervjueeritav 8

“/-/ Ma arvan, et naine pöördus, kuigi seal on seal peres on ka alkoholil väga tugev roll ja need pered jõuavad paremini midagi meieni, kus on, lisaks sotsiaalseid raskusi. Sest ikka, naaber või keegi keegi kutsub./--/” Intervjueeritav 3

“/-/...kui tal surmahirm, siis ta helistab, kui ei ole siis ei helista! Helistab surmahirmus see on, kui parasjagu peksab. Siis nad helistavad,

päris varmalt siis kohe päeva-kahe pärast nad võtavad tagasi selle./--/”

Intervjueeritav 2

Siit järeldub selgelt, et eakate väärkohtlemise suurim probleem on ohvrite poolne mitteteatamine ning seetõttu ka juhtumite latentsus. Kui perevägivalda on kõige parem avastada laste kaudu siis eakate puhul on see vastupidine, sest enamuses on väärkohtlejaks see sama laps ise. Ohver ise ei pöördub õiguskaitseorganite poole vaid viimases hädas ja surmahirmus. Isegi tugikeskuste töötajad tõdesid, et eakad ise ei pöördu, kui siis helistab mõni naaber, sugulane või sõber.

*“/--/...kui tal surmahirm, siis ta helistab, kui ei ole siis ei helista!
Helistab surmahirmus see on, kui parasjagu peksab. Siis nad helistavad,
päris varmalt siis kohe päeva-kahe pärast nad võtavad tagasi selle./--/”*

Intervjueeritav 2

Teiste pereliikmete poolset sekkumist väärkohtlemise puhul hinnati pigem väheseks. On küll üksikud juhtumid olnud, millal eaka laps on pöördunud ohvriabisse, kuid enam-jaolt nad eemaldavad ennast sellest. Tavaliselt on see seotud vägivaldaga, mis on peres kestnud terve elu ning ta ei soovi probleemiga tegeleda, sest sellega kaasnevad negatiivsed emotsioonid. See tõlgendus kinnitab teoorias osas käsitletud põlvkondadevahelise vägivallamustri teooriat.

“/--/ Võtame selle klassika, eks, et ema on pensionär ja tuleb pension, poeg joodik. Elatakse ühisel elamispinnal, reeglina ema korteris, sest poeg on oma korteri maha joonud või on abielu läinud lahku. Ja siis seal korter on jäänud naisele midagi Ema loomulikult võtab selle poja vastu. Ja tuleb siis mulle teade, et teha politseilt, et on olnud selline vägivallajuhtum./--/

Intervjueeritav 1

Keeruliseks teeb need juhtumid see, et tavaliselt on osapooled üksteisest sõltuvad. Rõhutati, et kõige rohkem tuleb ette juhtumeid, kus ema on juba vana või füüsiliselt piiratud ning vajab abistamist ja pojal on alkoholiprobleem või on töötu ning sõltub finantsiliselt ema eluasemest ja pensionist. Osalejad kinnitavad, et pensionipäeval politseisse pöördumiste arv tõuseb. Siinkohal nähakse puudujääke sotsiaalvaldkonnatöös. Lahendusena võiks pakkuda konflikti ennetamiseks sotsiaalkortereid, et osapooled ei oleks sunnitud elama koos või sotsiaalpind, kuhu kahtlustatav peab minema kui on olnud vägivaldne. See kinnitab ka sõltuvussuhte teooriat ning autor pooldab seda teooriat.

Eakas on pigem nõus kannatama vägivalda, kartes õiguskaitseorganite poole pöördudes jääda ilma vajalikust abist või hirmust hooldekodusse saatmisest. Vastustest tuleb selgelt välja, et eakatel on juurdunud nõukogude aegsed arusaamad justiitssüsteemist ning arvavad, et politseisse pöördudes pannakse vägivallatsev lähedane vangi ning seda nad ei soovi.

Teine tüüpilisi vägivalda juhtum leiab aset abikaasade või elukaaslaste vahel, kus üks või mõlemad osapooled tarvitavad alkoholi ja tekib tüli. Tavaliselt on tegu juba pikalt koos elanud paaridega ja kas peale pensionile jäämist või töö kaotamist, pole enam midagi teha ja hakkavad ennast välja elama partneri peal. Teine variant on, et vägivald on kestnud terve kooselu aja aga

Osalejad tõid välja, et pered kus esineb alkoholi ja teisi sotsiaalseid probleemide, need juhtumid tulevad rohkem avalikuks ning neile on võimalik abi pakkuda.

„/--/ Vanaprouadel on tavaliselt terviseprobleemid ja võtta ette seda kohtuteed. Halduta advokaadi käib ja see, see on juba noorele inimesele selline stress. Üks proua võttis selle kohtutee ette ja siis läks tervis nii halvaks. /--/ Kas ta päris suri ära või sai infarkti või noh, ta lihtsalt ei pea sellele pingele vastu. Et, soovitada vanaprouale, et et mine kohtusse ja seista oma õiguste eest. Siin oleks vaja sellist tugisikut, kes aitab vanaproual selliseid juriidilisi asju ajada.

/--/“ Intervjueeritav 1

Osalejad rõhutasid, et kui paarisuhtevägivallale pööratakse juba ühiskonnas tähelepanu ning nooremad naised on teadlikud, kuhu pöörduda abi saamiseks siis vanurite osas on see puudulik. Ka tunnevad nad, et naiste jaoks mõeldud tugiteenused ei ole neile mõeldud.

„/--/ Eakat vastase vägivallaga tegelemiseks peame kaasama eakaid, mitte meie ei mõtle neile poliitikat välja, vaid nemad ise ütlevad, et mis on tegelikult need asjad mida nad tahavad. Et Soomes ongi, et üks vanem proua mingi pea seitsmekümne viiene, kes veab asja eest. Me peaksime Eestis ka leidma sellise eakate seas./--/“

Intervjueeritav 3

Siin aitaks teavitustööd, eakate kõneisiku kasutamine, kes räägib omakogemustest ning oskab suhestuda. Tänuväärseks nähti kohalike omavalitsuste eakate päevakeskusi, kus neil on võimalik käia ja sotsialiseeruda, sest riskifaktoritena nähakse ikkagi üksikuid ilma tugivõrgustikuta vanureid.

Osalejad tõid välja, et uuringuid on kindlasti Eestis vaja ja eraldi tähelepanu ning lisarahastust. Rõhutati, et kampaaniad töötavad. Eakad vaatavad väga palju Televiisorit ja kuulavad raadiot, kui seal pidevalt korrutaks, et mis on vägivald ja kuhu peab pöörduma siis kindlasti tuleb neid kannatanuid juurde, kes pöörduvad. Tähdeldati, et igakord, kui televiisorist on tulnud mõni saade või uudis vanurite teemal siis eakad helistavad. Võib-olla nad jäävad anonüümseks ning ei soovi esitada süüdistust, kuid ta saab oma murest rääkida ning juba see aitab neid. Mõnikord jääb see vaid üheks helistamiseks, kuid mõnel korral võib tänu ohvriabi inimese heale tööle ja soojale suhtumisele, ohver tulla juba kohtumisele.

„/–/ Vikerraadiost, Elmari raadiost räägitakse, et see on vägivald ja telefoninumber. See reklaam käib söögi alla ja söögi peale. Siis jah, võib-olla see töötab. Tuleb otsida neid aktiivseid eakaid, kes ise saaksid seda teemat ka edasi viia, kes ütleb, milline teooria enamasti meeldib. Et ega nad ei usalda ka kui me, kalpsame ise rõõmsad ja roosad ja ja sõidame autoga kohale. Räägime et mis, mis on ja kuidas teid aitaks. Nad ei usu./–/“

Intervjueeritav 3

Autor kinnitab seda arvamust. Inimesed samastavad ja kui nad ei suuda endaleette kujutada, et temaga suhtlev inimene suudab mõista, mis temaga toimub siis ta ei ava ennast. Seepärast tuleb otsida eeskõnelejaid, kellel on kogemused ja saaksid usutaval probleemist eakatega rääkida.

„/–/ Et ma arvan, et ühtepidi, et nad ei adu näiteks seksuaalset vägivalda. Nad ei tea seda, et abikaasale võib öelda ei, et ei soovi seksuaalsuhteid./–/“ Intervjueeritav 3

Siinkohal tuleb välja järjekordne vananenud arusaam. Vanemad naised ei tea, et ka abikaasale võib ei öelda ja tahte vastaselt seksuaalvahekord on vägivald. See on ajalooline mõtteviis, et naine on mehe oma ning peab talle kuuletuma.

„/–/ Nad ei tunne seda, et see on vägivald, need õigustavad. Siis nad ütlevad, et see on peresisene asi ka. Tihti ei taha üldse nagu rääkida eriti vene rahvusest./–/“ Intervjueeritav 8

Uuringust ilmes, et ohvrite seas on levinud vananenud suhtumised, et vägivalla puhul on tegemist perekonna siseasjaga. ning naine peab alluma mehele või et seksuaalvahekord on naise kohustus mehe ees.

„/–/ Seda on nad väga tihti, ütlevad, et laps, poeg või tütar käituvad niimoodi sellepärast, et võib-olla oli kunagi olnud ma ei pööranud piisavalt tähelepanu, et järelikult ma olen ära

teeninud seda. Ma olin halb ema ja võib-olla armastas sind vähem kui teisi lapsi./--/“

Intervjueeritav 8

Enese süüdistamine oli kõige suurem probleem vägivallast teatamise puhul.

./--/let naine, kes on oma poega kasvatanud. Näed, sa oled joodikud teinud või näed, sa oled nagu sellise kaagi kasvatanud. Mitte keegi ei ütle: Isa, et kuule, et miks poeg niisugune. Isad on ikkagi tähtsad ja kuskil väljas. Ja kui on asi halb, siis on ema süüdi./--/“

Intervjueeritav 2

Enese süüdistamist süvendab ka ühiskondlik suhtumine ja ema süüdistamine, et ta on ise vägivallas süüdi. Korralik naine ei oleks sellist last kasvatanud või ju sa siis ei ole piisavalt naine. Sellist suhtumist on autoril väga raske kuulda, kuid kahjuks leidub selliseid inimesi.

Olulisena toodi välja ka väljakutsele reageerinud **politseiametnike** suhtumine eakasse. Osalejad pidasid väga oluliseks ohvri esimest kontakti, kuhu ta abi saamiseks pöördus. Ebameeldiva kogemuse osaks saanud, ohver enam teistkorda ei pöördu. Seega selgub, tuleb ette, et ohvrise ei suhtuta tõsiselt või peetakse teda ise süüdiolevaks. Kuid osalejad tunnistasid, et halvustavat suhtumist politsei poolt tuleb üha harvem ette. Üldiselt pigem kiideti koostööd politsei ja kohalike konstaablitega, eriti väiksemates omavalitsuses.

./--/ Või kui on, ütleme, kutsunud politsei, siis tuleb menetleja ja alustatakse vend mulle üllatunud, siukse asja peale, siis, siis on selline pere asi nagu, et kas ma siis juba kannatab, on hea menetleja näiteks et ta suudab kuidagi rääkida, siis ta toob nagu neile ohvriabisse./--/“

Intervjueeritav 7

Sotsiaaltöötajate teadlikkust eakate väärkohtlemise osas peeti intervjueeritavate seas pigem kesiseks. Väikestes omavalituste puhul toodi välja, et väikses kogukonnas tunnevad kõik üksteist ning jutud probleemidest levivad kiiremini. Samas võib see olla takistuseks ohvrile, kui ohvriabi töötaja teda isiklikult tunneb, sest olukorra tunnistamine põhjustab suurt häbi. Isegi üks osaleja tõi välja, et ükskord tuli talle lepitusse naine, kellega ta oli koos trennis käinud. Naise ehmatust nähes ta mõistis naise ebamugavust ja lasi ennast juhtumist taandada.

Kokkuvõttes hinnati koostööd sotsiaaltöötajatega heaks, kuid suuremates omavalitsuse puhul nenditi, et nad selle probleemiga eriti tegeleda ei taha ning ei pea seda enda töökohustuseks.

Kohalikes omavalitsustes on eraldi lastekaitse töötaja ning puuetega inimeste teenustega tegelev töötaja, kuid eakatega tegelemine ei kuulu kellegi alla. Lisaks puudub sotsiaaltöötajatel vastav kompetents ära tunda ja tegeleda eakate väärkohtlemisega. Seetõttu pidasid osalejad oluliseks ka sotsiaaltöötajate koolitamist antud teemal ning nende teadlikkuse ja professioni tõstmist.

„/--/ Ka inimeste puhul hooldustöötaja või kellel oleks aega nagu tegeleda sotsiaaltöötajatel aega või kompetents üldse selliste asjade peale tulla või aega aega nagu tegeleda./--/“

Intervjueeritav 3

Autor peab siinkohal oluliseks, et sotsiaaltöötajad peavad võtma kohustuse, tegeleda oma piirkonnas elavate eakate toetamise ja järgimise. Vajadusel pakkuda pereliikmetele hooldamisel abi ning regulaarselt külastada ja kontrollida riskigruppi kuuluvaid eakaid.

„/--/ No nii palju kui mina tean, et minu kolleegidel on väga palju probleeme kohaliku omavalitsusega. Erinevad takistused koostöös, et kohalik omavalitsus mitte alati ei taha täita kohustusi, mis nendel on./--/“

Intervjueeritav 7

Intervjuudest nähtus, et suurima miinusena nähakse **meditsiinisektoriga koostöö puudumist**. Kui laste puhul on arstidel kohustus teavitada abivajavast lapsest siis vanurite puhul seda ei pea tegema. Meditsiinasutused poevad isikuandmete kaitse taha ning ei ole nõus informatsiooni jagama. Vaid väga raskete ja eluohtlike vigastuste puhul peavad nad teavitama. Erandina saab tuua kiirabi töötajad, kes on naiste tugikeskuste töötajatega ühendust võtnud ning küsinud nõu. Kiirabi jõudes sündmuskohtale, saab aru, et tegu on vägivalla juhtumiga, kuid ohver eitab kõike ning keeldub tunnistamast.

/--/ Vähemalt minu praktikas niimoodi neil ikkagi meditsiini väga väike koostöö sellepärast nendel on, see on asi nagu andmekaitse seadus. See on kõigile muidugi samasugune, aga nad poevad sinna taha, et nad ei tea sellest teatama. Ja siis sotsiaalosakonnad saavad teha päringuid, kui tahad, sealt väga tihti vastustele ei saa./--/“

Intervjueeritav 5

Koostööd meditsiini töötajatega peavad osalejad väga oluliseks, sest isegi kui ohverit muidu hoitakse isolatsioonis ja keelatakse suhtlemist teiste inimestega siis arsti juurde tavaliselt ikka

viiakse. Arstil on võimalus saada väärkohtlemisest varakult teada ning anda sellest kahtlusest teada sotsiaaltöötajale.

„/–/ Ma arvan, et kõige suurem miinus eakate vägivalda kohtal on perearstidel, aga Eestis perearstid kahjuks ei teavita. Vana inimene, kas ikka läheb arsti juurde, kutsub seal kiirabi või et kuidagi seda teavitamist paremaks muuta. Ma arvan, et seal oleks väga suur roll, oleks perearstidel. Et kuidagi ikka arsti juurde viiakse./–/“

Intervjueeritav 3

Autor leiab, et meditsiinitöötajad peaksid olema kohustatud teatama ka abivajavast ja vägivalda tunnustega eakast nagu alaealise puhul. Siinkohal võib tulla järgmine probleem seoses sotsiaaltöötajatega, kes peaksid siis käima kontrollimas ohvrit tema elukohas ning nii suureneks nende töökoormus, mis nõuaks jällegi täiendavat riigipoolset ressursi.

Koostööd prokuratuuriga kiitsid kõik intervjueeritavad. Neil on kokkulepe, et LSV lehega saadetakse ka ülekuulamisprotokollid, mis annavad juhtumist kõige parema ülevaate. Kui juhtumi osas on kahtlusi siis on alati võimalik prokurörile helistada ning seda arutada ning mingi aja tagant korraldatakse ümarlaudu. Osalejad kinnitasid, et perevägivald on prokuröride seas prioriteet ning enam teistkordselt juhtumeid lepitusmenetlusse ei saadeta. Prokuröride otsustuste osas juhtumid lepitusmenetlusse üldiselt nõustuti ning tunnistati, et kahtluse korral on alati võimalus uuesti läbi arutada ning prokurör on valmis juhtumist menetlusse mitte saatma.

Osalejad tunnistasid, et juhtumite tõeline taust avaldub alles siis kui kannataja on tulnud kohtumisele ning räägib ära kõnealuse juhtumi ning ka kõik eelmised. On juhtumeid, kus alles siis selgub, et tegu on aastakümneid kestnud vägivaldaga ning saab selgeks, et see ei sobi lepitusse.

/–/ Prokurörid ja me oleme siin iga paari aja tagant teinud kokkusaamisi siis tegelikult telefoni teel, kui me eelistame lepitust selles kriminaalasjas, mõtleksid väga-väga soojalt alati. Ja me saame isegi arutleda selle üle, et kui see ei lähe lepitamiseks, et mis see karistus võiks olla ja mis edasi võiks olla ja mis me saame teha./–/

Intervjueeritav 6

Seega saab järeldada, et lepitusmenetlust ei rakendata igasuguse juhtumi puhul. Iga juhtum läbib põhimõtteliselt kahekordse kontrolli – prokuröri ja lepitaja poolt. Kaasus vaadatakse põhjalikult läbi ning kaalutakse, kas lepitusega on võimalik ohvri jaoks midagi paremaks muuta. Kõikide lepituste puhul lähtutakse lepituse eesmärgist ning ohvri vajadustest.

Lahendustena nähti kohustuslikku sotsiaalprogrammi läbimist. Sotsiaalprogramm paneb vägivallatseja mõtlema oma teo üle järele ning sellest avalikult rääkima. See mõjub

„/--/ näiteks võiksid olla täiesti ka programmide, seda isegi menetluskulusid tuleks kanda. Tuleb näiteks mingi programm läbida, et seda poolt saab ka väga-väga arendada, et me tõepoolest saame kannatanule lubada/--/

Intervjueeritav 3

ning vägivallatseja eraldamise õigust, kui neil on ohvriga ühine elukoht, olenemata

KOKKUVÕTE

Lähisuhtevägivallast on viimastel aastatel hakatud palju rääkima ning isegi president Kersti Kaljulaid on sellele juhtinud tähelepanu oma aastapäevakõnes. Üha enam hakkab ühiskonda jõudma teadmine, et lähisuhtevägivald ei ole pere siseasi vaid meie ühiskonnas aktuaalne ja laiaulatuslik probleem. Enamasti mõistetakse “lähisuhtevägivalla” all paarisuhtes aset leidvat vägivalda ning enamus uuringuid on viidud läbi sellest perspektiivist. Palju vähem on pööratud tähelepanu eakate vastu pandud vägivallale, Eestis puudub ka sellekohane ametlik statistika.

Arvestades eelseisvaid demograafilisi muutusi, mis toovad kaasa eakate osakaalu suurenemise, tuleb tõsta ühiskonna teadlikkust ning pöörata tähelepanu eakate väärkohtlemisele. Eakate väärkohtlemine on mitmetasandiline sotsiaalne ja moraalne probleem. Väärkohtlemisel ja hooletusse jätmisel võivad olla sügavad tagajärjed eaka elukvaliteedile ja tervisele, kuid kõigil on õigus elada väärikalt igas vanuses.

Eakate väärkohtlemine on seega kompleksne vägivallaliik, mis koosneb põlvkondade vahelisest ja põlvkondade sisesest vägivallast. Põlvkondade sisese väärkohtlemise toimepanijateks on tavaliselt: elukaaslane või abikaasa, harvem samasse põlvkonda kuuluvad õed või vennad. Põlvkondade vahelise vägivalla toimepanijateks on teisest generatsioonist pärit perekonnaliikmed: lapsed, lapselapsed ning nende elukaaslased. Eakate väärkohtlemise puhul on 90% juhtudest tegu perekonnaliikmetega.

Perevägivald on oma olemuselt teistsugune kuriteoliik, kuna osapoolte vahel on ühine ajalugu ning tihti on nad üksteisest majanduslikult või emotsionaalselt sõltuvad. Traditsiooniline kriminaalõiguslik karistus võib siinkohal aga põhjustada ohvrile täiendavaid psühholoogilisi üleelamisi või majanduslikku kahju ning viia isegi teistkordse ohvristamiseni. Arvestades osapoolte tihedat seotust on üheks variandiks kasutada lepitusmenetlust.

Lepitusmenetlus tugineb restoratiiv-õiguse printsiipidele, arvestades kuriteo sotsiaalset tausta, kaasatakse kannatanu otsustusprotsessi ja õigusrikkuja konflikti lahendamisesse, et leida kuriteoga tekitatud kahjudele õiglane lahendus tehtud kahjude heastamiseks ning suhete taastamiseks õigusrikkujaga. Üha rohkem riike on kriminaalpoliitika arengus lähtunud taastava õiguse põhimõtetest ning otsima kohtuvälist lahendust, mis pakub ohvrile kõrgetasemelist kaitset ja aitab

lahendada isiklikud või kogukondlikud tülid, mis kriminaalmenetlusega põhjustaksid täiendavaid pingeid.

Eestis on lepitusmenetluse kohaldamine võimalik alates 2007.aastast ning seda on aktiivselt rakendatud perevägivalda juhtumite puhul. Lepitusmenetluste arv on kiiresti kasvanud ja sel viisil lahendatakse täna umbes 5% kõigist kriminaalasjadest, kus kahtlustatav on välja selgitatud. Eestis reguleerib lepitusmenetlust kriminaalmenetluse seadustik, mis sätestab kohaldamisala ja läbiviimise korra. Lepitusmenetluse kohaldamine eeldab, et kriminaalmenetluse käigus on tuvastatud süüteo koosseis, õigus vastasus ja süü ning kriminaalmenetluse lõpetamiseks ja lepitusmenetluse korraldamiseks on olemas nii kannatanu kui ka süüdistatava nõusolek.

Uurimisküsimused on:

- Millisel määral on eakate väärkohtlemine levinud?
- Millised on põhilised probleemid eakate väärkohtlemise juhtumite registreerimisel ja menetlemisel?
- Kas ja millisel määral õiguslikke ja kriminaalpoliitilisi lahendusi on võimalik pakkuda?
- Mida on vaja olukorra parendamiseks?

Uuringust saab järeldada, et eakate väärkohtlemine on väga latentne, moodustades 10% LSV juhtumitest, kuid see ei kajasta kindlasti adekvaatseid andmeid. Eakate väärkohtlemise dilemma peitubki selles, et toimepanijateks on ohvri lapsed või lähedased. Pereliikmed, kes tarvitavad alkoholi, võtavad ära nende raha ja kasutavad nende peal füüsilist vägivalda. Kõige enam on levinud psühholoogiline vägivald ning sellega koos majanduslik vägivald. Kahjuks vanurid ise ei identifitseeri seda vägivallana. Vägivald on nende jaoks vaid füüsiline vägivald ning tavaliselt pöörduvad nad abi poole alles siis kui nende elu on ohus.

Seetõttu on neid väga keeruline neid aidata, sest vaatamata nende vastu kasutatud vägivallale, ei soovi nad kriminaalkaristust oma lähedasele. Uuringu tulemusel on see eelkõige seotud emaarmastusega ning ohvrite enesesüüdistamisega – nad peavad ennast ise süüdi olevat, kuna on sellise lapse kasvatanud ja nüüd peavad kannatama. Ohvrid ei suuda vägivalda avalikult tunnustada, sest neil on tohutu häbi, kuna nad näevad seda enda isikliku läbikukkumisena.

Kui lähisuhtevägivallast on teadlikkus ühiskonnas tõusnud siis eakate vastasele vägivallale pole õiguspoliitikas tähelepanu pööratud. Tarvis oleks teha teavitustööd sest, vanuritel puudub informatsioon, kuhu ta vajadusel saab pöörduda ning milliseid võimalusi pakutakse riiklikul

tasemel. Suur osa vägivallast oli tingitud sotsiaalsetest probleemidest nagu töötus ja alkoholism. Konfliktide aluseks on tavaliselt sotsiaalsed probleemid – järeltulija töökaotus, alkoholiprobleemid, mille tagajärjel on nad elama või tagasi kolima oma vanema juurde või hooldajale ülejõu käivast kohustustest oma pere ja vanemate eest hoolitsemisel. Siin nähakse sotsiaalvaldkonna puudujääki ja tegemata tööd – vajadus on sotsiaalkorterite ja sotsiaalteenuste järele.

Kui lähisuhtevägivallast on teadlikkus ühiskonnas tõusnud siis eakate vastasele vägivallale pole õiguspoliitikas tähelepanu pööratud. Tarvis oleks teha teavitustööd sest, vanuritel puudub informatsioon, kuhu ta vajadusel saab pöörduda ning milliseid võimalusi pakutakse riiklikul tasemel. Suur osa vägivallast oli tingitud sotsiaalsetest probleemidest nagu töötus ja alkoholism.

Lepitusmenetlust on kasutatud, kuid selle kasutamisel on hetkel veel omad puudujäägid. Eraldi toodi välja: ohvrid ei oska tingimusi seada ja ning üldised tingimused – käituda lugupidavalt jäävad suuresti sisutühjaks ning kontrollitamatuks; lepitusse tulles osapoolte vale arusaam lepituse eesmärgist ning olemusest. Intervjueeritavate vastuste põhjal on võimalik teha järgmised järeldused: Lepitusmenetlus on hea alternatiiv kriminaalmenetlusele. See annab puhvri, et vägivallatseja saaks ennast kokku võtta. Üldiselt peetakse 6 kuulist kontrolliaega piisavaks, et kahtlustatav ennast muudaks. Teiskordselt enam lepitusmenetlust vägivalla juhtumi puhul ei rakendata. Lahendustena nähti kohustuslikku sotsiaalprogrammide läbimist ning vägivallatseja eraldamise õigust, kui neil on ohvriga ühine elukoht, olenemata sellest, kellele see kuulub, sest ohvrid tahavad vaid vägivalla lõppemist mitte karistamist. Kindlasti on vajalik teha teavitustööd eakate seas ning kinnitama neile, et see on väär ning kõigil on õigus vägivallavabale elule.

Antud teema on aktuaalne ja vajab kindlasti täiendavate uurimuste läbiviimist. Selleks, et tagada probleemi põhjalik ja igakülgne käsitlemine oleks vaja täiendavaid uuringuid läbi viima veelgi representatiivsema valimiga või teisi uurimismeetodeid kasutades.

РЕЗЮМЕ

Жестокое обращение с пожилыми людьми и проблемы применения примирительного производства в Эстонии

На протяжении десятилетий бытовое насилие рассматривалось обществом и специалистами исключительно как семейная проблема. Если в последнее время на насилие в семье начали обращать большее внимание, осознав, что это не только внутрисемейное дело, но и общесоциальная проблема, то на проблему жестокого обращения с пожилыми людьми по-прежнему обращается недостаточно внимания. Как правило, под понятием «бытовое насилие» понимается проявление насилия в отношении партнёра; поэтому большинство исследований, касающихся проблем бытового насилия, сфокусированы именно на этом аспекте.

Учитывая имеющиеся место демографические изменения (в настоящее время почти во всех государствах в период с 2015 по 2030 год ожидается существенный прирост доли пожилого населения), то можно предположить, что на их фоне повысится и уровень жестокого обращения с пожилыми людьми. В соответствии с Хартией ЕС об основных правах жестокое обращение с пожилыми является вопросом защиты прав человека, ЕС признает и уважает право пожилых людей вести достойную и независимую жизнь, участвовать в общественной и культурной жизни.

Жестокое обращение с пожилыми людьми является комплексным явлением, охватывающим личные, семейные социальные и культурные факторы. Крайне редко один из факторов является единственной причиной жестокого обращения с пожилыми людьми. Проблема жестокого обращения с пожилыми является многогранной проблемой, которую невозможно оценить вне рамок социального контекста. В ходе данного исследования автором были проанализированы различные теории, объясняющие причины жестокого обращения с пожилыми. В частности, автор анализирует теорию индивидуальных факторов, теорию фрустрации и стресса попечителя, теорию зависимых отношений, теорию межпоколенческих паттернов взаимоотношений, теорию пола и власти, теорию дискриминации пожилых и теорию общественных изменений. Автор анализирует факторы риска, присутствующие на индивидуальном, семейном и социальном уровнях.

Проблема жестокого обращения с пожилыми людьми, как и проблема бытового насилия является латентной. Поскольку в 90% случаев жертвы бытового насилия подвергаются насилию со стороны своих родственников по нисходящей линии, то как правило жертвы не расположены давать обвинительные показания против своих родных и близких. Проблему бытового насилия осложняет также и то, что стороны конфликта как правило находятся в отношениях, характеризующихся взаимозависимостью, как экономической, так и эмоциональной, по этой причине жертвы готовы мириться с бытовым насилием. Учитывая характер зависимости сторон бытового насилия, одним из вариантов эффективной борьбы с домашним насилием является применение примирительного производства в соответствии со статьёй 203² Уголовно-процессуального кодекса Эстонии. В рамках настоящего магистерского исследования автором анализируется сущность и правовое регулирование данного института, также автор отвечает на вопрос, является ли примирительное производство, основанное на принципе восстановительного правосудия, эффективным инструментом превенции жестокого обращения с пожилыми людьми.

Примирительное производство основано на принципе восстановительного правосудия, что позволяет учитывать социальный контекст совершённого преступления, непосредственно привлекать жертву и преступника в процесс принятия решения и находить справедливое решение в части компенсации понесённого жертвой ущерба, способствуя тем самым примирению сторон конфликта.

Применение примирительного производства стало возможным с Эстонии с 2007 года. С вступления в силу соответствующих изменений следственные органы начали активно использовать данный институт в уголовных делах, связанных с бытовым насилием. В настоящее время около 5% всех уголовных дел решаются в рамках примирительного производства.

В части работы, отведённой эмпирическому исследованию, представлены структурированные интервью с целевыми группами. Интервьюируемые сошлись во мнении, что жестокое обращение с пожилыми людьми является проблемой, которой необходимо заниматься. Среди причин, способствующих росту жестокого обращения с пожилыми людьми выделялись, в частности, следующие проблемы: отсутствие работы потомка, алкогольная зависимость, по причине которых пожилые люди вынуждены жить вместе со своими детьми и внуками.

KASUTATUD MATERJALID

1. A Violation of Older People's Human Rights. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.un.org/en/events/elderabuse/background.shtml> (02.04.2019).
2. Aas, N. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile. – Juridica, 2014/ 7.
3. Albrant, M. Eesti naistevastase vägivalda alane seadusandlus vaadelduna rahvusvahelisest perspektiivist. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.enu.ee/lisa/354_merle.pdf (02.02.2019).
4. Arro, M. Lepitusmenetlus menetlusliigina perevägivalda juhtumite puhul. Magistritöö. Tartu 2014. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/42810/arro_mariken.pdf?sequence=1&isAllowed=y (21.01.2019).
5. Band-Winterstein, T. Aging in the Shadow of Violence: A Phenomenological Conceptual Framework for Understanding Elderly Women Who Experienced Lifelong IPV. – Journal of Elder Abuse & Neglect. Vol. 27, 2015. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08946566.2015.1091422?needAccess=true> (17.04.2019).
6. Bavel, M., Janssens, K., Schakenraad, W., Thurlings, N. Elder Abuse in Europe. 2010. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.combatingelderabuse.eu/wp-content/themes/Visionpress/docs/ElderAbuseinEurope.pdf> (20.01.2019).
7. Ben-Ari, A. Rethinking Closeness and Distance in Intimate Relationships: Are They Really Two Opposites? – Journal of Family Issues 2012, 33(3), <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0192513X11415357>
8. Biggs, S., Haapala, I. Theoretical Development and Elder Mistreatment: Spreading Awareness and Conceptual Complexity in Examining the Management of Socio-Emotional Boundaries. Aging International. 2010. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs12126-010-9064-1.pdf>
9. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention). Arvutivõrgus kättesaadav: www.coe.int/conventionviolence (07.04.2019).
10. Dong, X. Elder Abuse: Systematic Review and Implications for Practice. – The American Geriatrics Society Journal. 2015.

11. Dunlop, B., Rothman, M., Condon, K., Hebert, K., Martinez, I. Elder Abuse: Risk Factors and Use of Case Data to Improve Policy and Practice. – Journal of Elder Abuse & Neglect. Vol. 12, 2001. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1300/J084v12n03_05 (15.04.2019).
12. Dutton, D., Bodnarchuk, M. Personality Disorder and Spouse Assault. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://pdfs.semanticscholar.org/0bd1/a6e1188727b76ac2b00fcc50f8ccef9cb26.pdf> (20.03.2019)
13. Elder Abuse Context and Theory: Finland, Ireland, Italy and Romania. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.combatingelderabuse.eu/wp-content/uploads/2016/04/Booklet_stage.pdf (11.04.2019).
14. Elder Abuse. The Health Sector Role in Prevention and Response. WHO. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/elder_abuse/Elder_abuse_infographic_EN.pdf (16.01.2019).
15. Elder financial abuse. The MetLife Mature market Institute. 2011. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://ltcombudsman.org/uploads/files/issues/mmi-elder-financial-abuse.pdf> (05.03.2019).
16. Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus 2001/220/JSK ohvri seisundi kohta kriminaalmenetluses.
17. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. (2010/C 83/02). Arvutivõrgus kättesaadav:
18. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. (2010/C 83/02). Arvutivõrgus kättesaadav:
- 19.** Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon, (Istanbuli konventsioon).
20. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/29/EL, 25. oktoober 2012.
21. European report on preventing elder maltreatment. WHO. 2011. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0010/144676/e95110.pdf (18. 03.2019).
22. Fuchs, A. Considering the needs of domestic violence victims: the exceptions to Minnesota`s alternative dispute rule 11. The Battered Women`s Justice Project. 2011.
23. Hightower, J., Smith, M., Hightower, H. Hearing the Voices of Abused Older Women. – Journal of Gerontological Social Work. 2006. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1300/J083v46n03_12?needAccess=true (13.04.2019).
24. Homer, A., Gilleard, C. Abuse of elderly people by their carers. – British Medical Journal 1990. Arvutivõrgus kättesaadav:

- <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1664522/pdf/bmj00210-0027.pdf>
(20.03.2019).
25. <http://ebooks.iospress.nl/volumearticle/50297> (09.04.2019).
26. <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57654/Perev%E4givalatsejate+retsi+diivsus.pdf> (13.04.2019).
27. http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevusee+stis_2017_veebi01.Pdf (10.04.2019).
28. <http://www.un.org/en/events/elderabuse/background.shtml> lk 31
29. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:et:PDF>
(15.01.2019).
30. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:et:PDF>
(15.01.2019).
31. Hörl, J. The social construction of violence in old age. University of Vienna. 2007.
Arvutivõrgus kättesaadav:
https://www.researchgate.net/publication/254190394_The_social_construction_of_violence_in_old_age (05.04.2019).
32. Inimkeskne ja nutikas kriminaaljustiitsüsteem ja kuriteoennetus Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Justiitsministeerium 2018. Arvutivõrgus kättesaadav:
https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kriminaalpoliitika_pohialused_aastani_2030.pdf (15.04.2019).
33. Jackson, S. Understanding Elder Abuse: A Clinician's Guide. American Psychological Association. 2018. <file:///C:/Users/Triin/Desktop/Understanding-Elder-Abuse-Series-Forward-and-Ch-1-Sample.pdf> (10.04.2019).
34. K. Kruut, K. Perevägivald eesti Vabariigis. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tallinn 2014.
Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/42043/kruut_kati.pdf
(12.04.2019).
35. Karistusmenetluse seadustik. [RT I 2003, 27, 166](#)
36. Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri.
Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58823/Karistusseadustiku+ja+sellega+seonduvalt+teiste+seaduste+muutmise+seaduse+seletuskiri.pdf> (10.02.2019).
37. Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri.
Arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/karistusseadustiku_ja_sellega_seonduvalt_teiste_seaduste_muutmise_seaduse_eelnou_seletuskiri_3.12.2013.pdf

(25.02.2019).

38. Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri, p 2. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/oigusuudised/eelvaadeSeadusUudis/274#2> (28.03. 2019).

39. KASUTATUD ÕIGUSAKTID

40. Klopets, U., Leps, A., Salla, J. Menetlus ja tulemused. – Kuritegevus Eestis 2012. Kriminaalpoliitika uuringud 17. Tallinn: Justiitsministeerium 2013. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/17_kuritegevus_eestis_2012_0.pdf (16.04.2019).

41. Klopets, U., Tamm, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu. Tallinn: Justiitsministeerium 2010. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kriminaalmenetluse_lopetamine_leppimise_tottu._justiitsministeerium._2010.pdf (04.04.2019).

42. kohtulahendid

43. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Koostanud E. Kergandberg, P. Pikamäe. Tallinn 2012.

44. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50603/Kriminaalpoliitika+arengusuunad+aastani+2018.pdf> (13.04.2019).

45. Kuritegevus Eestis 2013. Koostajad A. Ahven, U. Klopets jt. Tallinn: Justiitsministeerium 2014. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59453/KuritegevusEestis_2013.pdf (25.01.2019).

46. Kuritegevus Eestis 2017. Tallinn 2017. Arvutivõrgus kättesaadav:

47. Kuss, B., Schopf, A. Breaking the Taboo. A study of domestic violence against older people in care relations from the perspective of health and care services in Austria. Reseach Institute of the Vinnese: 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.rotekreuz.at/fileadmin/user_upload/PDF/GSD/National_Report_Austria.pdf (02.04.2019).

48. Linno, M., K. Soo, Strömpl, J. Pervägivalla levikut soodustavad riskid ja pervägivalla ulatus praktikute hinnangutes. Uurimisaruanne. Tallinn 2011. Arvutivõrgus kättesaadav:

- https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_uuringud/19_perevagivalla_levikut_soodustavad_riskid_ja_perevagivalla_ulatus.pdf (16.04. 2019).
49. Lori, L., Heise, L. Violence Against Women: An Integrated, Ecological Framework. Violence against Women. 1998. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://gbvaor.net/wp-content/uploads/2012/10/Violence-Against-Women-An-Integrated-Ecological-Framework-Heise-1998.pdf> (12.04.2019).
50. Louma, M.- L., Koivusilta, M., Lang, G., Enzenhofer, E., Timutiene, I, Penhale, B. Prevalence Study of Abuse and Violence against Older Women Results of a Multi-cultural Survey Conducted in Austria, Belgium, Finland, Lithuania, and Portugal. 2011, Arvutivõrgus kättesaadav: <https://repositorium.sdum.uminho.pt/bitstream/1822/16541/1/avow%20study%20-%20final%20report.pdf> (20.02.2019).
51. M. - L. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrükk 2008.
52. Michalski, J. Making Sociological Sense out of Trends in Intimate Partner Violence.– Violence Against Women vol. 10, 2004. Arvutivõrgus kättesaadav: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1077801204265018?casa_token=D_MeKyAwf0AAAAA:8g1sLHRXWwcXNT5xxVCS-5Qf9fohxErKIVzdRIKPrn56dldV47tgOnOxrCw6GdvmtwTH7G6XwhasYw (25.03.2019).
53. Missing voices. Views of older persons on elder abuse .WHO. Geneva 2002. Arvutivõrgus kättesaadav: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67371/WHO_NMH_VIP_02.1.pdf?sequence=1 (08.04.2019).
54. Neglect, Abuse and Violence against Older Women. New York 2013. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/neglect-abuse-violence-older-women.pdf> (20.03.2019).
55. Nõukogu raamotsus, 15. märts 2001, ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses (2001/220/JSK), art 10. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:04:32001F0220:ET:PDF>
56. Ohvriabi seadus [RT I 2004, 2, 3](#)
57. Orr, L. The Case for a Gendered Analysis of Violence against Women. 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www2.gov.scot/resource/doc/925/0063070.pdf> (22.03. 2019).

58. Paal, K. Elu jooksul läbi elatud väärkohtlemise tõlgendamine eaka eluloonarratiivi põhjal. Magistritöö. Tartu 2013. Arvutivõrgus kättesaadav: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/31691/paal_kristel.pdf?sequence=1&isAllowed=y (15.01.2019).
59. Perel-Levin, S. Discussing Screening for Elder Abuse at Primary Health Care level. WHO. 2008. Arvutivõrgus kättesaadav: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43523/9789241594530_eng.pdf?sequence=1 (12.03.2019).
60. R. Beaulaurier, R., Seff, L., Newman, F., Dunlop, B. Internal Barriers to Help Seeking for Middle-Aged and Older Women Who Experience Intimate Partner Violence. – Journal of Elder Abuse & Neglect, Vol. 17 (3), 2005. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.687.4177&rep=rep1&type=pdf> (10.04. 2019).
61. Ramsey-Klawnsnik, H. Elder Sexual Abuse Within the Family. – Journal of Elder Abuse. 2008. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1300/J084v15n01_04 (28.03. 2019).
- 62.** RK 3-1-1-109-10
63. Saar, J. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Juura 2007.
- 64.** Salla, J., Surva, L. Pervägivallatsete retsiidiivsus. Tallinn: Justiitsministeerium 2012. Arvutivõrgus kättesaadav:
65. Salzman, L. Fanslow, J., McMahon, p., Shelly, G. Intimate Partner Violence Surveillance Uniform Definitions and Recommended Data Elements. Centers for Disease Control and Prevention National Center for Injury Prevention and Control. Atlanta 2002. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/246518092_Intimate_Partner_Violence_Surveillance_Uniform_Definitions_and_Recommended_Data_Elements (20.03.2019).
66. Shaw, L. Divorce Mediation Outcome Research: A Meta-Analysis. – Conflict Resolution Quarterly 2010 (27) 4. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.mediate.com/ccr/docs/Divorce%20Mediation%20Outcome%20Research%20A%20Meta-Analysis%20by%20L.A.%20Shaw.pdf> (18.04.2019).
67. Spangler, D., Brandl, B. Abuse in Later Life: Power and Control Dynamics and a Victim-Centered Response. – Journal of the American Psychiatric Nurses Association. 2007. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1078390306298878>

68. Steinmetz, S. Elder Abuse by Family Caregives: Processes and Intervention Strategies. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://page-one.springer.com/pdf/preview/10.1007/BF00891617> (21.03.2019).
69. Sööl, G. Eakate vastu suunatud vägivald politseinike tõlgendustes Lõuna Prefektuuri näitel. Magistritöö. Tartu 2016. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/51982/sool_greten_ma_2016.pdf (16.04.2019).
70. Sööt, M. –L., Salla, J., Ginter, J. Karistushinnangud. Kokkuvõte Eesti elanike, politseinike, prokuröride ja kohtunike karistushinnangutest. 2014. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/karistushinnangud_kokkuvote_eesti_elanike_politseinike_prokuroride_ja_kohtunike_karistushinnangutest.pdf (08.04.2019).
71. The Toronto Declaration on the Global Prevention of Elder Abuse. WHO: Geneva, 2002. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.who.int/ageing/projects/elder_abuse/alc_toronto_declaration_en.pdf (19.02.2019).
72. Transkribeerimisprogrammi tutvustus. Arvutivõrgus kättesaadav:
73. Tsugart, I. Lepitusmenetluse kui taastava õiguse siire lähisuhtevägivalla kriminaalasjades. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tallinn 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/61125/tsugart_ma_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (15.04.2019).
74. Understanding elder abuse. <file:///C:/Users/Triin/Desktop/Understanding-Elder-Abuse-Series-Forward-and-Ch-1-Sample.pdf> (25.03.2019).
75. Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes. – Juridica 2014/1.
76. Wasoff, F. Dealing with child contact issues: a literature review of mechanisms in different jurisdictions. Centre for Research on Families and Relationships, University of Edinburgh. 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www2.gov.scot/Resource/Doc/201147/0053739.pdf> (08.04.2019).
77. Ver Steegh, N. Yes, No, and Maybe: Informed Decision making about Divorce Mediation in the Presence of Domestic Violence. – William & Mary Journal of Women and the Law 2003 (9). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1173&context=wmjowl> (03.04.2019).

78. World Elder Abuse Awareness Day. WHO. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.un.org/development/desa/ageing/world-elder-abuse-awareness-day.html> (12.03.2019).
79. Õunapuu, L. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu: Tartu Ülikool 2014.
80. Yon, Y., Mikton, C., Gassoumis, Z., Wilber, K. Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis. Lancet Glob Health. 2017. <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2214109X17300062?token=E414982C0B6DE809C83BA7687CC101040D64CCB13B76E840B8890E4C1417D7936998840A7572C185AA101E43182357ED>

LISAD

Lisa 1 Intervjuuküsimused

- Uurimuse tutvustamine

1. blokk

Kui kaua olete ohvriabitöötajana töötanud?

Kui palju lepitusi te olete läbiviinud?

Mis on esimene asi, mida ohvriabitöötajana teete? Kuidas te alustate menetlust?

2.blokk juhtumite sagedus ja teavitamine

Kuidas eakate väärkohtlemise juhtumid Teie kätte satuvad (üldiselt)? Kes tavaliselt teatab?

Kas teie oma töös näete pigem seda, et ohver pöördub esimese ründe peale õiguskaitseorganite poole või pigem tehakse seda pärast pikemaajalist väiksemate rünnete kannatamist ning politsei poole pöördub ohver alles pärast tõsisemat rünnet?

Kui palju on teie praktikas LSV seas eakate väärkohtlemise juhtumeid?

Kas käsitlete eakate vastu pandud vägivalla juhtumite lepitamist erinevalt? Millele sellel puhul tuleb rohkem tähelepanu pöörata

3.blokk vägivalla/kuritarvitaja kirjeldus

Millist tüüpi eakate väärkohtlemist on teie praktikas ette tulnud? Milline on levinuim vägivallavorm?

Milline on tüüpiline eakate väärkohtlemise juhtum?

Kes on tavaliselt vägivallatsejad? Kas pigem põlvkondadevaheline või põlvkondadesisene?

Kumb domineerib eakate väärkohtlemise juhtumite puhul - kas pikaajaline vägivald, kus üks osapool on pidevalt oma kaaslaste terroriseerimise all ning olmetülil, kus mõlemal osapoolel on olnud tülis oma osa? Kas nende menetlemisesse peaks suhtuma kuidagi erinevalt?

4.blokk ohvri riskifaktorid, takistused

Millised eakad on kõrgemas ohus saada väärkoheldud?

Millised faktorid individuaalsel, suhte ja ühiskonna tasemel mängivad väärkohtlemise puhul enim rolli?

Mis on peamised takistused, miks eakad ei pöördu politseisse või ohvriabisse? Ajalugu, emadus?

5.blokk Lepitusmenetlus

Kuidas Teil praktika on, kas te vajate täiendavat informatsiooni menetleja või prokuröri käest? Kui palju informatsiooni kogute enne osapooltega kohtumist? Kust saate informatsiooni?

Kui palju teavad lepitamise osapooled lepitamise kohta, kui jõuavad Teie juurde esimest korda? Mis on lepitamise osapoolte ootused?

Kuidas hindate prokuröride otsuseid lepitusse saadetud juhtumite puhul?

Kuidas hindate koostööd prokuröridega, sotsiaaltöötajatega? Teiste institutsioonidega?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Triin Pajumaa

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose Eakate väärkohtlemine ja lepitusmenetluse kohaldamise probleemid Eestis, mille juhendaja on Anna Markina.
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, **30.04.2019**